

UDK: 314(497.5)''1941/1945''

355.01-058.65(497.5=112.2)

355.01-058.65(497.5=511.141)

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 6. 6. 2022.

Prihvaćeno: 13. 11. 2022.

DOI: <https://doi.org/10.22586/csp.v54i3.23847>

Demografski i stvarni ljudski gubici hrvatskih Nijemaca i Mađara prouzročeni Drugim svjetskim ratom. Procjene, izračuni i popisi*

VLADIMIR GEIGER

Hrvatski institut za povijest
Zagreb, Republika Hrvatska
geiger@isp.hr

U članku se daje pregled najsuštavnijih izračuna i procjena o demografskim i stvarnim ljudskim gubicima hrvatskih Nijemaca i Mađara prouzročeni Drugim svjetskim ratom. Uz usporedbu tih izračuna i procjena ukazuje se i na drugačije pokazatelje u historiografskim, publicističkim i viktimološkim radovima, i ponajprije na znatno pouzdanije poimenične popise ljudskih gubitaka – žrtvoslove. Naglašava se potreba propitivanja utemeljenosti broja i demografskih i stvarnih ljudskih gubitaka hrvatskih Nijemaca i Mađara i ponajprije strukture tih gubitaka u izračunima odnosno procjenama na koje se u hrvatskoj historiografiji i javnosti uglavnom poziva.

Ključne riječi: Drugi svjetski rat; Hrvatska; ljudski gubici; Nijemci; Mađari

Riječ unaprijed

Posljedice Drugoga svjetskog rata u Jugoslaviji, i na području današnje Republike Hrvatske, bila su velika materijalna razaranja, a i ljudski gubici bili su izrazito veliki. Dosadašnja istraživanja demografskih i stvarnih ljudskih gubitaka¹ Jugoslavije, i Hrvatske, u Drugom svjetskom ratu omogućavaju spoznaju o približnom, i mogućem, broju ljudskih gubitaka. U utvrđivanju demografskih i stvarnih ljudskih gubitaka Jugoslavije, i Hrvatske, u Drugom svjetskom ratu među istraživačima nema znatnijih razilaženja, ali postoje

* Ovaj članak nastao je u sklopu projekta *Rat, žrtve, nasilje i granice slobode u hrvatskoj povijesti 20. stoljeća* (IP-2019-04) Hrvatskoga instituta za povijest, koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

¹ Demografski ljudski gubici podrazumijevaju poginule, ubijene i umrle te nestale tijekom rata, kao i pad nataliteta zbog ratnih neprilika, odnosno nerodene („čisti” demografski gubitak), migracijski saldo (izbjegle, protjerane i iseljene) i „asimilirane”. Stvarni ljudski gubici podrazumijevaju poginule, ubijene i umrle te nestale tijekom rata.

ozbiljne dvojbe o broju ljudskih gubitaka prema nacionalnoj/etničkoj, ideološkoj i vojnoj pripadnosti, kao i prema mjestu gubitka života i počinitelju odnosno prouzročitelju smrti.

Drugi svjetski rat uzrokovao je i velike migracije stanovništva izvan Jugoslavije. Najviše ih je migriralo iz Srbije, posebno Vojvodine, i Hrvatske. Među njima je bilo najviše Nijemaca, zatim Talijana, Srba, Hrvata te Mađara. No, dvojen je broj onih koji su emigrirali, izbjegli, protjerani i iseljeni, i tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću, kao i broj „asimiliranih” u popisu jugoslavenskoga stanovništva 1948. godine, što izravno dovodi i do nesuglasja povjesničara i demografa o stvarnim ljudskim gubicima Jugoslavije, i Hrvatske, i njihovoj nacionalnoj/etničkoj strukturi.

U historiografiji, demografiji i publicistici u znatnoj su mjeri obrađena najvažnija pitanja demografskih kretanja i stradanja – ljudskih gubitaka hrvatskih Nijemaca² i Mađara³ tijekom Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću.

² Usp. ROHRBACHER, *Ein Volk ausgelöscht*, 195-200 ili *Völkermord der Tito-Partisanen 1944-1948*, 189-195; *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*, Band V (1961, 1984, 1994, 2004); OBERKERSCH, *Die Deutschen in Syrmien, Slawonien, Kroatien und Bosnien*, 365-472; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band I ili *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Ortsberichte 1944-1948*; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band II ili *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erlebnisberichte 1944-1948*; STIPERSKI, „Kretanje Nijemaca u istočnoj Hrvatskoj, Bačkoj i Srijemu”, 143-148; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III ili *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erschießungen – Vernichtungslager – Kinderschicksale in der Zeit von 1944-1948*; *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Stationen eines Völkermords*; CRKVENČIĆ, „Emigration of Italians and Germans from Croatia during and immediately after the Second World War”, 31-37; GEIGER, „Folksdojčeri – fatum kolektivne krivnje”, 287-324; GEIGER, *Folksdojčeri. Pod teretom kolektivne krivnje*, 11-75; GEIGER, „Ise-ljavanje Njemačke narodne skupine u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj s područja Slavonije potkraj Drugoga svjetskog rata”, 161-174; *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944-1948* ili *Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944-1948.*; STIPETIĆ, VEKARIĆ, *Povijesna demografija Hrvatske*, 89-90 [poglavlje „Nijemci i Austrijanci”]; GEIGER, „Volksdeutsche – Fatum der kollektiven Schuld”, 211-226; LAJIĆ, BARA, *Ratovi, kolonizacije i nacionalna struktura Slavonije u dvadesetom stoljeću*, 83-92; GEIGER, „Žrtvoslovi/poimenični popisi hrvatskih Nijemaca, vojnika i civila, stradalih i žrtava, tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću”, 195-208; WILDMANN, *Donauschwäbische Geschichte*, Band III, 679-725; BALI, MÉREI, SZALAI, „[Das] Schicksal der Deutschen im Baranya Komitat und im Baranya Dreieck nach dem Zweiten Weltkrieg”, 58-67; KARAKAŠ OBRADOV, „Migracije njemačkog stanovništva na hrvatskom području tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća”, 271-294; GEIGER, *Josip Broz Tito i ratni zločini*, 31-77; GEIGER, „Represija nad pripadnici nemške manjšine na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini ter Vojvodini, 1944-1948”, 122-136; KARAKAŠ OBRADOV, *Novi mozaici nacija u „novim poredcima”*, 287-314, 370; WILDMANN, *Donauschwäbische Geschichte*, Band IV, 295-640; KARAKAŠ OBRADOV, „Migracije njemačkog stanovništva na hrvatskom i bosansko-hercegovačkom području tijekom Drugog svjetskog rata i poraća”, 335-357; KARAKAŠ OBRADOV, „Migracije stanovništva na hrvatskom području neposredno prije i nakon završetka Drugoga svjetskog rata”, 659; GEIGER, „Logori za internaciju njemačkog stanovništva u Hrvatskoj, 1945.-1947.”, 93-102 ili GEIGER, „Die Internierungslager für die deutsche Bevölkerung in Kroatien (1945-1947)”, 107-117. I ondje navedena literatura.

³ Usp. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Istjerivanje Mađara iz okolice Bjelovara 1944. godine”, 125-136; KASAŠ, *Mađari u Vojvodini 1941-1946*, 127-129; MÉSZÁROS, *Holtttá nyilváníntva*.

Ovim člankom nastojim prikazati kakvi su pokazatelji najsvetavnijih izračuna/procjena o demografskim i stvarnim ljudskim gubicima hrvatskih Nijemaca i Mađara te koji izračuni/procjene ponajprije strukture tih ljudskih gubitaka nalaze potvrdu u arhivskim izvorima i rezultatima istraživanja do kojih su došli povjesničari i viktimozi. Namjera je pokazati što je od tih najsvetavnijih izračuna/procjena ljudskih gubitaka hrvatskih Nijemaca i Mađara prihvatljivo i održivo, a što nejasno i upitno, pa i nedvojbeno netočno, ponajprije u usporedbi s pokazateljima različitih poimeničnih popisa ljudskih gubitaka hrvatskih Nijemaca i Mađara tijekom Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću.

No, među po mnogočemu neriješenim, pa i kontroverznim pitanjima jesu i razmjeri demografskih, a napose stvarnih ljudskih gubitaka hrvatskih Nijemaca i Mađara te struktura tih gubitaka. Riječ je o dvije, do potkraj Drugoga svjetskog rata najmnogoljudnije, gospodarski i kulturno izrazito utjecajne neslavenske manjine u panonskome dijelu današnje Republike Hrvatske. Njihova je povijest i sudbina nerazdvojno vezana uz ishod Drugoga svjetskog rata. Ratni zločini i „nelojalno” držanje tijekom okupacije dijela jugoslavenskih, i hrvatskih, Nijemaca i Mađara poslužili su i kao razlog i kao opravdanje za represivno postupanje s njemačkom i mađarskom manjinom potkraj Drugoga svjetskog rata i u poraću.

Délvidéki magyar fátum 1944-45. II. Bánság, Szerémség, Baranya, Muravidék, 61-75; SAJTI, *Hungarian Minority in the Vojvodina 1918-1947*, 279-283, 285-286, 437-438, 442-446 ili ŠAJTI, *Mađari u Vojvodini 1918-1947*, 173-175, 177, 265, 269-271; STIPETIĆ, VEKARIĆ, *Povijesna demografija Hrvatske*, 88 [poglavlje „Mađari”]; JANJETOVIĆ, „Proterivanje nemačkog i mađarskog življa iz Vojvodine na kraju Drugog svjetskog rata”, 106-118; JANJETOVIĆ, „Die Ungarische Minderheit in Jugoslawien 1944-1956”, 157-164; LAJIĆ, BARA, *Ratovi, kolonizacije i nacionalna struktura Slavonije u dvadesetom stoljeću*, 83-92; GRAHEK RAVANČIĆ, „Mađari kao neprijatelji: rad Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Primjer: kotar Bjelovar”, 37-52; KARAKAŠ OBRADOV, „Migracije mađarskog stanovništva na hrvatskom području tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća”, 87-105; KARAKAŠ OBRADOV, *Novi mozaici nacija u „novim poredcima”*, 337-355, 372; KALŠAN, *Medimurje u Drugom svjetskom ratu*, 115-120; KARAKAŠ OBRADOV, „Migracije stanovništva na hrvatskom području neposredno prije i nakon završetka Drugoga svjetskog rata”, 659-660; BOGNÁR, *A magyarok demográfiai fejlődése a Horvát Köztársaság mai területén*; BOGNÁR, HORVÁTH, „Horvátországai magyar veszteségek a II. világháború végén és után” / „Mađarski gubici u Hrvatskoj na kraju i posle Drugog svjetskog rata”, 62-77/199-213; BOGNÁR, HORVÁTH, „Mađarski gubici u Hrvatskoj na kraju i poslije Drugoga svjetskog rata (I.)”, 33-42 i BOGNÁR, HORVÁTH, „Mađarski gubici u Hrvatskoj na kraju i poslije Drugoga svjetskog rata (II.)”, 18-27; BOGNÁR, HORVÁTH, „Magyar veszteségek Horvátországban és Bácskában a II. világháború végén és a háború után” / „Stradanje Mađara u Hrvatskoj i Bačkoj na kraju i nakon Drugoga svjetskog rata”, 11-45/11-45; HORVÁTH, „A magyarok (nem teljes) név szerinti vesztesége 1944/45-ben Horvátországban: a születési helyük szerint (a partizánok által kivégzett), valamint a harcokban elesett magyarok listája” / „Nepotpuni popis Mađara koje su partizani pogubili na području današnje Republike Hrvatske potkraj Drugoga svjetskog rata, kao i nepotpuni poimenični popis ostalih gubitaka Mađara”, 47-108/47-106; BOGNÁR, *A magyarság népesedési fejlődése Horvátország mai területén a legrégebb időktől máig*, 215-225; VÉGH, „Mađarsko stanovništvo u NDH – brojčano stanje i proces nestajanja u periodu između 1941. i 1945.”, 225-243. I ondje navedena literatura.

Na demografske i stvarne ljudske gubitke hrvatskih Nijemaca i Mađara utjecala su nedvojbeno ratna zbivanja, ali znatno više izrazito represivan odnos novouspostavljenih „narodnih” vlasti i političko ozračje potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću. Potvrđuju to izravno, i nedvojbeno, i dokumenti partizanskoga pokreta i „narodnih” vlasti.⁴ U masovnom obračunu „narodnih” vlasti u Hrvatskoj, i drugdje u Jugoslaviji, s „neprijateljskim” neslavenskim narodima potkraj Drugoga svjetskog rata i u poraću, u iseljavanju ili protjerivanju znatan je udjel ponajprije Nijemaca te Talijana i manje Mađara. Nezaobilaznu ulogu u provođenju retribucije potkraj Drugoga svjetskog rata i u poraću prema „nepoćudnom” neslavenskom stanovništvu, hrvatskim Nijemcima i Mađarima te Talijanima na području Hrvatske, imala su represivna tijela jugoslavenske komunističke vlasti, Ozna i Udba te KNOJ.⁵

Veoma su brojni radovi o hrvatskim Nijemcima, i na njemačkom i na hrvatskom jeziku. Znatno je manje radova o hrvatskim Mađarima, i na mađarskom i na hrvatskom jeziku. Ipak, pitanja demografskih i stvarnih ljudskih gubitaka, i ponajprije strukture ljudskih gubitaka hrvatskih Nijemaca i Mađara, ostala su u mnogočemu neriješena i otvorena.

O ljudskim gubicima Jugoslavije, i Hrvatske, u Drugom svjetskom ratu najčešće se u znanstvenoj literaturi navode izračuni iz knjige Bogoljuba Kočovića *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji*, objavljenoj 1985. te 1990. i 2005.,⁶ i knjige Vladimira Žerjavića *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, objavljenoj 1989. te 1992. i 1997.,⁷ koji se smatraju najsustavnijima

⁴ Usp. ponajprije: GEIGER, *Radni logor Valpovo 1945.-1946. Dokumenti*; DIZDAR et al., *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti* (12005, 22005, 32009); GEIGER, „Folksdojčeri u izvješćima komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Okruga Slavonski Brod, 1945. godine”, 649-739; GEIGER, *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*; GEIGER, *Logor Krndija 1945.-1946.*; PORTMANN, *Die kommunistische Revolution in der Vojvodina 1944-1952*; GEIGER et al., *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Zagreb i središnja Hrvatska; Partisan and Communist Repression and Crimes in Croatia 1944-1946. Documents. Slavonia, Syrmia and Baranya*; GEIGER, KRANJČEV, *Radni logor Šipovac-Našice 1945.-1946.*; BOGNÁR, HORVÁTH, GEIGER, *A magyarok és németek vesztése Horvátországban és Bácskában 1944/45-ben és a háború után = Stradanje Mađara i Nijemaca u Hrvatskoj i Bačkoj 1944/45 i u poraću*; GEIGER, *Velika Pisanica 1945. Sabirni, radni i prolazni logor za folksdojčere*.

⁵ Usp. PORTMANN, „Communist Retaliation and Persecution on Yugoslav Territory during and after WWII (1943-1950)”, 45-74; RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. Od zajedništva do razlaza*, 42-55; PORTMANN, „Nasilje tijekom izgradnje države i društva komunističke Jugoslavije (1944-1946)”, 149-157; JANJETOVIĆ, „Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1945. – 1955.”, 63-75; KARAKAŠ OBRADOV, „Migracije stanovništva na hrvatskom području neposredno prije i nakon završetka Drugoga svjetskog rata”, 658-661; RADELIĆ, *Obavještajni centri, Ozna i Udba u Hrvatskoj (1942. – 1954.)*, 31-33. I ondje navedeni izvori i literatura.

⁶ Usp. KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (1985) ili KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (1990) ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (2005).

⁷ Usp. ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1989) ili ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije*

i najprihvatljivijima. Među povjesničarima ostali su zanemareni, pa i „zaboravljeni”, ne manje važni sustavni izračuni/procjene Vladimira Stipetića o ljudskim gubicima Hrvatske prouzročeni Drugim svjetskim ratom u njegovu članku „Jedno stoljeće u razvoju nacionalne strukture stanovništva na teritoriju SR Hrvatske (1880-1981)”, objavljenom 1987. godine.⁸ – No, u Kočovićevim, Stipetićevim i Žerjavićevim izračunima, točnije rečeno procjenama, ukupnih demografskih i stvarnih gubitaka Jugoslavije, i Hrvatske, u Drugom svjetskom ratu te strukturi tih gubitaka, u historiografiji i javnosti općeprihvaćenima, niz je i upitnih izračuna i procjena.

Najsustavniji jugoslavenski i hrvatski popisi ljudskih gubitaka Jugoslavije, i Hrvatske, u Drugom svjetskom ratu bilježe zanemariv broj stvarnih ljudskih gubitaka hrvatskih Nijemaca i Mađara. Riječ je ponajprije o popisu Komisije za sakupljanje podataka o žrtvama Narodnooslobodilačkog rata (NOR) Republičkoga odbora Saveza udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata (SUBNOR) Hrvatske iz 1950., zatim popisu Komisije za popis žrtava rata Saveznoga izvršnog vijeća (SIV) Socijalističke Federativne Republike (SFR) Jugoslavije iz 1964. te popisu Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Republike Hrvatske (RH) 1992. – 1999. godine. Prva dva popisa, iz 1950. i 1964., nisu iskazala ljudske gubitke na „neprijateljskoj” strani. Ti popisi bilježili su selektivno samo ljudske gubitke koje su prouzročile okupacijske snage i njihovi suradnici, poginule borce NOR-a i civile žrtve okupatora i njihovih suradnika. Treći pak popis, Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava RH 1992. – 1999., u popisivanju stradalih i žrtava posvetio je pozornost ponajprije Hrvatima, i to uglavnom onima koje prethodni popisi ljudskih gubitaka Hrvatske (i Bosne i Hercegovine) u Drugome svjetskom ratu nisu iskazivali, a u naglašenom kroatocentričnom pristupu osim Hrvata popisivani su tek *usput* i drugi, pa i hrvatski Nijemci i Mađari.⁹

Sustavniji njemački¹⁰ i mađarski¹¹ poimenični popisi ljudskih gubitaka hrvatskih Nijemaca i Mađara tijekom Drugoga svjetskog rata i u neposrednom

u drugom svjetskom ratu (21992) i ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945* ili ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945*.

⁸ Usp. STIPETIĆ, „Jedno stoljeće u razvoju nacionalne strukture stanovništva na teritoriju SR Hrvatske (1880-1981)”, 61-126.

⁹ Usp. GEIGER, „Brojidbeni pokazatelji o ljudskim gubicima Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraču”, 52-53, 56, 57-58; GEIGER, „Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraču”, 49; GEIGER, GRAHEK RAVANČIĆ, KARAKAŠ OBRADOV [i RADELIĆ], „Human losses during World War II”, 330. I ondje navedeni izvori i literatura.

¹⁰ Usp. *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV. – Ispravci i dopune poimeničnoga popisa objavljeni su u: *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III, 991-992. – Popis je dostupan na internetu: *Das Totenbuch der Donauschwaben*, <http://www.donauschwaben.at/das%20totenbuch%20der%20donauschwaben.html>.

¹¹ Usp. HORVÁTH, „A magyarok (nem teljes) név szerinti vesztesége 1944/45-ben Horvátországban: a születési helyük szerint (a partizánok által kivégzett), valamint a harcokban elesett magyarok listája” / „Nepotpuni popis Mađara koje su partizani pogubili na području današnje Republike Hrvatske potkraj Drugoga svjetskog rata, kao i nepotpuni poimenični popis ostalih gubitaka Mađara”, 47-108/47-106.

poraću utemeljeno ukazuju na manjkavost jugoslavenskih i hrvatskih poimeničnih popisa ljudskih gubitaka. Naime, prema njemačkim i mađarskim poimeničnim popisima, ljudski gubici hrvatskih Nijemaca i Mađara znatno su veći. Usto njemački i mađarski poimenični popisi korigiraju izračune odnosno procjene stvarnih ljudskih gubitaka hrvatskih Nijemaca i Mađara.

Nedvojbeno je opravdano propitivanje utemeljenosti broja i demografskih i stvarnih ljudskih gubitaka hrvatskih Nijemaca i Mađara, najbrojnijih i gospodarski i kulturno najutjecajnijih neslavenskih manjina u panonskoj Hrvatskoj, i ponajprije strukture tih gubitaka u izračunima odnosno procjenama na koje se u hrvatskoj historiografiji, publicistici i javnosti uglavnom poziva.

Ovim člankom, uz usporedbu najsustavnijih izračuna i procjena o ljudskim gubicima hrvatskih Nijemaca i Mađara tijekom Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću, nastojimo upozoriti i na drugačije pokazatelje u historiografskim, publicističkim i viktimološkim radovima, ponajprije znatno pouzdanijim poimeničnim popisima ljudskih gubitaka – žrtvoslovima.

Demografski i stvarni ljudski gubici hrvatskih Nijemaca – procjene, izračuni i popisi

Kočović (tablice 1 i 2) u svojoj knjizi *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* izračunava da su demografski gubici hrvatskih Nijemaca prouzročeni Drugim svjetskim ratom 98.000.¹² Ustvrdjuje da je emigriralo (izbjeglo, protjerano i iselilo se) 85.000 hrvatskih Nijemaca.¹³ Procjenjuje da je 75.000 hrvatskih Nijemaca emigriralo na Zapad: „Nešto pre, ali najviše na kraju ili posle Drugog svetskog rata”, a za 10.000 hrvatskih Nijemaca pretpostavlja „da su deportirani za Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR) ili Istočnu Nemačku.”¹⁴

Prema Kočoviću: „Kod Nemaca se taj veliki gubitak objašnjava vrlo jednostavno: masovnom emigracijom, nešto pre, nešto za vreme, a najviše pri kraju Drugog svetskog rata. Da li su jugoslavenski Folksdojčeri, inače vrlo radan narod, imali takav politički stav za vreme okupacije – da su sami za sebe znali da treba napustiti zemlju zajedno sa povlačenjem nemačkih vojnih snaga sa Balkana? Ili je kolaboracija s nacistima bila samo slučaj jedne manjine zbog koje je ceo narod morao da plati? Ili je odlazak bio posledica straha od komunista? Opravdan ili ne, da li je taj progon, ekonomski sigurno negativan, pomogao da Vojvodina postane etnički srpska i da se jedna jaka manjina

¹² KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (1985), 65, 173, 181, (21990), 51, 163, 171 ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (2005), 51, 163, 171.

¹³ KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (1985), 65, (21990), 51 ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (2005), 51.

¹⁴ KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (1985), 173, (21990), 163 ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (2005), 163.

svede na vrlo neznatan broj – sve to možemo sebi da postavimo kao pitanje, pored još drugih mogućih, ali jedno je sigurno: partizani su sve učinili da što veći broj Folksdojčera napusti Jugoslaviju, ali što im nije ni malo smetalo da ubroje te demografske žrtve – u žrtve fašizma i nacizma!”¹⁵

Kočović izračunava da su u demografskim gubicima hrvatski Nijemci imali 1000 nerođenih zbog ratnih prilika i da je 6000 hrvatskih Nijemaca asimilirano, u Hrvate (3000) i Mađare (3000).¹⁶ Za „pohrvaćivanje” hrvatskih Nijemaca Kočović naglašava da ako je „taj broj bio manji, utoliko bi manji bio broj stvarnih žrtava Hrvata u Hrvatskoj – i obratno”.¹⁷ Isti je slučaj i s „pomadarivanjem” hrvatskih Nijemaca. Kočović utemeljeno napominje: „Možda više nego kod drugih naroda, stvarne žrtve kod Folksdojčera mogu biti nešto manje ili nešto više, čak i mnogo više” od njegova izračuna¹⁸, koji pak iznosi 6000.¹⁹

Tablica 1. Demografski gubici hrvatskih Nijemaca za vrijeme Drugoga svjetskog rata (u tisućama) prema Bogoljubu Kočoviću

1931.	1941.	1948.	Skok u rođenjima	Vjerojatno 1948.	Stvarno 1948.	Bivša talijanska područja	Čisto 1948.	Demografski gubitak
95	102	106	1	107	10	1	9	- 98

* KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (1985), 173 ili (21990), 163 ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (2005), 163.

Tablica 2. Stvarni gubici hrvatskih Nijemaca za vrijeme Drugoga svjetskog rata (u tisućama) prema Bogoljubu Kočoviću

Nerođeni	Asimilirani	Emigracija	Ukupno nepoginulih	Stvarni gubitak
1	6 (3 pohrvaćeno, 3 pomadareno)	75 Zapad, 10 Istok (deportirani u SSSR ili „Istočnu Njemačku”)	92	- 6

* KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (1985), 173 ili (21990), 163 ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (2005), 163.

¹⁵ KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (1985), 120, (21990), 106 ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (2005), 106.

¹⁶ KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (1985), 173, (21990), 163 ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (2005), 163.

¹⁷ KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (1985), 66, (21990), 52 ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (2005), 52.

¹⁸ KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (1985), 121-122, (21990), 107-108 ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (2005), 107-108.

¹⁹ KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (1985), 173, 182, (21990), 163, 172 ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (2005), 163, 172.

Kočovićevu pretpostavku da je 10.000 hrvatskih Nijemaca deportirano u SSSR ili u sovjetsku okupacijsku zonu Njemačke arhivski dokumenti i historiografija ne potvrđuju. U historiografiji i publicistici spominjani su različiti brojevi (pa i do 30.000) jugoslavenskih Nijemaca, većinom žena, deportiranih potkraj 1944. i početkom 1945. na prisilni rad u SSSR.²⁰ Prema novijim, na ruskim arhivskim dokumentima utemeljenim istraživanjima, riječ je o 10.000 do 12.000 vojvođanskih Nijemaca (većinom Njemica) upućenih potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću iz Banata i Bačke na prisilni rad u SSSR, uglavnom u Ukrajinu (Donbas).²¹ Kako hrvatski Nijemci u tim deportacijama u SSSR ili pak u sovjetsku okupacijsku zonu Njemačke nisu spomenuti, odnosno ako je među tada deportiranim na prisilni rad iz logora za folksdojčere u Bačkoj i bilo Nijemaca iz hrvatske Baranje, njihov broj u ukupnom broju deportiranih folksdojčera bio je neznatan. – U njemačkoj i mađarskoj historiografiji spominje se i deportacija mađarskih te baranjskih Nijemaca u SSSR na prisilni rad potkraj 1944. i početkom 1945., ali nije objašnjeno je li riječ i o Nijemcima iz jugoslavenskoga odnosno hrvatskoga dijela Baranje.²² Najsustavniji pregled logorskih stradanja jugoslavenskih i hrvatskih Nijemaca, *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III: *Erschießungen – Vernichtungslager – Kinderschicksale in der Zeit von 1944-1948* [objavljeno i pod naslovom *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erschießungen – Vernichtungslager – Kinderschicksale in der Zeit von 1944-1948*], kao i kraći sustavni pregled logorskih stradanja jugoslavenskih i hrvatskih Nijemaca, utemeljen na dotadašnjim istraživanjima i spoznajama, *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Stationen eines Völkermords*, objavljen 1998. [i u prijevodu na engleskom jeziku 2003. pod naslovom *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944-1948* te 2004. na srpskom jeziku pod naslovom *Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944-1948.*], spominju deportaciju u SSSR samo bačkih i banatskih Nijemaca,

²⁰ Usp. HOTTINGER [SCHERER], „Die Donauschwaben in Jugoslawien“, 136-137; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III, 108 ili *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erschießungen – Vernichtungslager – Kinderschicksale in der Zeit von 1944-1948*, 108; JANJETOVIĆ, „Deportacija vojvođanskih Nemaca na prinudni rad u Sovjetski Savez krajem 1944. i početkom 1945. godine“, 157-168; JANJETOVIĆ, *Between Hitler and Tito. The disappearance of the Vojvodina Germans* (¹2000), 237-255, (²2005), 230-248 [poglavljje: „Mother Russia: Deportation of the Vojvodina Germans to Forced Labour in the Soviet Union“] i JANJETOVIĆ, „Deutsche aus Jugoslawien: Deportation in die Sowjetunion“, 152-154; WILDMANN, *Donauschwäbische Geschichte*, Band IV, 294. I ondje navedena literatura.

²¹ Usp. JANJETOVIĆ, *Between Hitler and Tito. The disappearance of the Vojvodina Germans* (²2005), 232-233, 247; JANJETOVIĆ, „Deutsche aus Jugoslawien: Deportation in die Sowjetunion“, 152-154; WILDMANN, *Donauschwäbische Geschichte*, Band IV, 294, 398. I ondje navedena literatura.

²² Usp. primjerice: *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittleuropa*, Band II [Band III] (¹1956, ²1984, ³1994, ⁴2004), 29-60; BALI, MÉREI, SZALAI, „[Das] Schicksal der Deutschen im Baranya Komitat und im Baranya Dreieck nach dem Zweiten Weltkrieg“, 60; MÁRKUS, „Malenkij robot' Baranya vármegyében Döntési folyamatok: hogyan választották ki a civil lakosok közül azokat, akiket a Szovjetunióban végzendő jóvátételi munkára mozgósítottak 1944/1945-ben?“, 62-104. I ondje navedeni izvori i literatura.

njih 12.380.²³ Ni poimenični popis ljudskih gubitaka – žrtvoslov baranjskih Nijemaca u Drugom svjetskom ratu i poraću²⁴, utemeljen na njemačkim zavičajnim knjigama (*Heimatbuch* i *Ortsippenbuch*) za hrvatsku Baranju²⁵, lista-ma traženja Njemačkoga Crvenoga križa²⁶ te najsvjetlije poimeničnom popisu ljudskih gubitaka jugoslavenskih i hrvatskih Nijemaca u Drugom svjetskom ratu i poraću *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV: *Menschenverluste – Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*²⁷, uopće ne spominje žrtve baranjskih Nijemaca na prisilnom radu u SSSR-u. Usto, treba naglasiti, prijedlog Jugoslavije iz srpnja 1946. da se preostalih 110.000 jugoslavenskih folksdojčera iseli u sovjetsku okupacijsku zonu Njemačke vlada SSSR-a odbacila je u kolovozu 1947. godine.²⁸ – Dakle, Kočovićeva pretpostavka o 10.000 hrvatskih Nijemaca deportiranih u SSSR ili „Istočnu Njemačku”, odnosno sovjetsku okupacijsku zonu Njemačke, očito je netočna.

Stipetić (tablice 3, 4 i 5) u svojem navedenom članku izračunava da smanjenje broja hrvatskih Nijemaca između dvaju popisa stanovništva 1931. i 1948. godine, prouzročeno Drugim svjetskim ratom, iznosi 85.966. Zatim izračunava/procjenjuje da su demografski gubici hrvatskih Nijemaca 101,9 tisuća, od čega 90.000 zbog iseljavanja izvan Jugoslavije, asimilacije 6000 i zbog gubitka života 6000.²⁹

²³ Usp. *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III, 108, 940 ili *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erschießungen – Vernichtungslager – Kinderschießsalle in der Zeit von 1944-1948*, 108, 940; *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Stationen eines Völkermords*, 85-90, 291; *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944-1948*, 166, 83-89 ili *Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944-1948.*, 103-112.

²⁴ Usp. GEIGER, „Žrtvoslov Nijemaca hrvatske Baranje. Drugi svjetski rat i poraće”, 259-354. I ondje navedeni izvori i literatura.

²⁵ Popis njemačkih zavičajnih knjiga za hrvatsku Baranju, objavljenih do početka 1990-ih, koje donose popise ljudskih gubitaka baranjskih Nijemaca tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću, usp. u: GEIGER, „Žrtvoslovi/poimenični popisi hrvatskih Nijemaca, vojnika i civila, stradalih i žrtava, tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću”, 198-199, bilj. 7.

²⁶ Usp. Deutsches Rotes Kreuz, Suchdienst, *Zivilerschollenenliste. Namenverzeichnis von in fremden Gewahrsam geratenen und verschollenen Zivilpersonen nach Heimatkreisen alphabetisch geordnet. C Jugoslawien N-Kl* i Deutsches Rotes Kreuz, Suchdienst, *Zivilerschollenenliste. Namenverzeichnis von in fremden Gewahrsam geratenen und verschollenen Zivilpersonen nach Lagerbereichen alphabetisch geordnet. D Jugoslawien N-Lgl.*

²⁷ Usp. *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV, 780-805 i [ispravci i dopune] *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III, 991-992 ili *Das Totenbuch der Donauschwaben*.

²⁸ GEIGER, „Folksdojčeri – fatum kolektivne krivnje”, 296; GEIGER, „Volksdeutsche – Fatum der kollektiven Schuld”, 223; PORTMANN, *Die kommunistische Revolution in der Vojvodina 1944-1952*, 265-266; KARAKAŠ OBRADOV, „Migracije njemačkog stanovništva na hrvatskom području tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća”, 284; KARAKAŠ OBRADOV, *Novi mozaici nacija u „novim poređcima”*, 298; GEIGER, „Represija nad pripadnici nemške manjšine na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini ter Vojvodini, 1944-1948”, 134. I ondje navedeni izvori i literatura.

²⁹ STIPETIĆ, „Jedno stoljeće u razvoju nacionalne strukture stanovništva na teritoriju SR Hrvatske (1880-1981)”, 113, 119, 120.

Tablica 3. Broj Nijemaca i Austrijanaca na području Hrvatske 1931. i 1948. i smanjenje njihova broja u tom razdoblju prema Vladimiru Stipetiću

Prema popisu 1931.	Prema popisu 1948.	Smanjenje broja
96.080	10.114	- 85.966

* STIPETIĆ, „Jedno stoljeće u razvoju nacionalne strukture stanovništva na teritoriju SR Hrvatske (1880-1981)”, 113.

Tablica 4. Demografski gubici hrvatskih Nijemaca i Austrijanaca za vrijeme Drugoga svjetskog rata (u tisućama) prema Vladimiru Stipetiću

Broj stanovnika 31. 3. 1931.	Procjena očekivanoga broja 6. 4. 1941.	Procjena očekivanoga broja 15. 5. 1945.	Procjena očekivanoga broja 15. 3. 1948.	Stvarno stanje 15. 3. 1948.	Demografski gubitak
96,1	104,3	107,8	112,0	10,1	- 101,9

* STIPETIĆ, „Jedno stoljeće u razvoju nacionalne strukture stanovništva na teritoriju SR Hrvatske (1880-1981)”, 119.

Tablica 5. Struktura demografskih gubitaka Nijemaca i Austrijanaca na području Hrvatske 1931. – 1948. (u tisućama) prema Vladimiru Stipetiću

Iseljavanje izvan Jugoslavije	Migracije unutar Jugoslavije, 1941. – 1948. – doseljavanje	Migracije unutar Jugoslavije, 1941. – 1948. – odseljavanje	Gubici života	Asimilacija	Ukupno
90	-	-	6	6	102

* STIPETIĆ, „Jedno stoljeće u razvoju nacionalne strukture stanovništva na teritoriju SR Hrvatske (1880-1981)”, 120.

Žerjavić (tablice 6 i 7) u svojoj knjizi *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* izračunava da su demografski gubici hrvatskih Nijemaca prouzročeni Drugim svjetskim ratom 96.000.³⁰ Ustvrdjuje zatim: „Kod [jugoslavenskih] Nijemaca je pretpostavljeno da je najveći dio emigrirao iz naše zemlje, a samo manji dio ‘folksdojčera’ da se asimilirao u druge nacije uz one koji su poginuli boreći se protiv naših naroda.” Žerjavić izračunava da je iz

³⁰ ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1989), 39, 63 ili ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1992), 136, 159 ili ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945*, 136, 151 ili ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945*, 145-146, 159.

Hrvatske emigriralo / iselilo se ukupno 90.000 Nijemaca.³¹ Usto pretpostavlja da je i 3000 hrvatskih Nijemaca asimilirano u Hrvate.³² Prema njegovu izračunu ukupnih, čistih i stvarnih demografskih gubitaka hrvatskih Nijemaca proizlazi da je 1000 nerođenih zbog ratnih prilika.³³ Žerjavić procjenjuje da stvarni ljudski gubici hrvatskih Nijemaca prouzročeni Drugim svjetskim ratom iznose 2000.³⁴

Tablica 6. Hrvatska – Kretanje stanovništva i demografski gubici Nijemaca (u tisućama) prema Vladimiru Žerjaviću

Popis 1931.	Izračun 1941.	Izračun 1948.	Pripojeno (od Italije)	Ukupno 1948.	Popis 1948.	Razlika	Migracije	Asimilacije	Demografski gubici
99	105	109	-	109	10	- 99	-	- 3	- 96

* ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1989), 39 ili ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1992), 136 ili ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945*, 136 ili ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945*, 145-146.

Tablica 7. Hrvatska – Demografski i ratni gubici Nijemaca (u tisućama) prema Vladimiru Žerjaviću

Ukupni demografski gubici	Čisti demografski gubici	Stvarni demografski gubici	Emigrirali u inozemstvo	Ratni gubici	Umrli u inozemstvu	Umrli u zemlji
96	4	92	90	2	-	2

* ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1989), 63 ili ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1992), 159 ili ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945*, 151 ili ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945*, 159.

³¹ ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1989), 63 ili ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1992), 159 ili ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945*, 145 ili ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945*, 153-154.

³² ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1989), 39 ili ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1992), 136 ili ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945*, 136-137 ili ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945*, 145-146.

³³ ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1989), 63 ili ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1992), 159 ili ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945*, 145 ili ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945*, 153-154.

³⁴ ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1989), 63 ili ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1992), 159 ili ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945*, 151 ili ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945*, 159.

Žerjavić u knjizi *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* spominje i sljedeće: „Međutim, njemačka publikacija *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien* (Sudbina Nijemaca u Jugoslaviji) koju je izdao Deutscher Taschenbuch Verlag u Münchenu, u svibnju 1984. godine³⁵, donosi podatke o velikim gubicima ‘folksdojčera’ i u logorima u našoj zemlji i u transportu [iseljavanju i protjerivanju]. Kako nije predmet ove studije da se bavi tim pitanjem [sic!], ovdje nećemo ulaziti u ocjenu točnosti iznesenih podataka, već će samo – na kraju ove studije – biti navedeni sumarni podaci iz te njemačke publikacije. Bilo bi neophodno da naši historičari, koji su proučavali ili još proučavaju problem ‘folksdojčera’ u našoj zemlji, kažu o tome svoje mišljenje.” Žerjavić objavljuje i izvod iz knjige *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*, u kojoj je naveden izračun da je u listopadu 1944. trebalo u Jugoslaviji biti 510.800 Nijemaca. Procjena je da je 28.948 folksdojčera poginulo kao vojnici i osoblje pomoćnih službi, a da su ostatak civili – 481.852, od čega je prema tim izračunima 1950. godine bilo živih 409.500, i razlika je 72.352, a nerazjašnjeno je 3686. Zatim pretpostavljaju za 68.666 osoba da su umorene ili nestale: umrlih u bijegu 2361; lišenih života, većinom strijeljanih, 5777; u transportu umrlih ili nestalih 5683 (od toga 4,5 do 5 tisuća otpremljenih u SSSR i tamo umrlih ili nestalih); u raznim interniranjima i prisilnom radu u Jugoslaviji umrlih 48.027; uhićenih i nakon toga nestalih 187 te nestalih 6273, a nije razjašnjena razlika od 358 osoba manje u tom izračunu/procjeni.³⁶

No, neobično je Žerjavićevo zaključivanje da veliki gubici folksdojčera „u logorima u našoj zemlji i u transportu” [izbjeglištvu/iseljavanju i protjerivanju] brojčano navedeni u knjizi u *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien* nisu „predmet” njegove „studije” i da „nećemo ulaziti u ocjenu točnosti iznesenih podataka”. – Jer, kako to ustvrđuje Kočović: „Žrtve su pale i posle zvaničnog završetka rata kroz likvidacije političkih protivnika od strane partizana. [...] da nije bilo tog rata ne bi ni bilo građanskog rata niti te ‘vrste’ žrtava.”³⁷ – A to je Žerjavić olako zanemario. Usto, Žerjavić je jednostavno zanemario i da je ipak riječ o na mnogobrojnim pokazateljima utemeljenoj njemačkoj studiji i podacima koje se olako ne odbacuje. – Savezni arhiv Savezne Republike (SR) Njemačke u Koblenzu (Bundesarchiv Koblenz) 1950-ih otpočeo je sustavno prikupljanje dokumentacije o sudbini Nijemaca europskoga istoka i jugoistoka. Najvažniji rezultat tih istraživanja niz je knjiga pod naslovom *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*. Peta knjiga u tom nizu, *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*, obrađivala je sudbinu jugoslavenskih Nijemaca. Prvotno je

³⁵ Riječ je o drugom, nepromijenjenom izdanju ove knjige (prvo je objavljeno 1961., a u nepromijenjenom izdanju objavljena je i 1994. i 2004. godine).

³⁶ ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1989), 177 ili ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1992), 276 ili ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945*, 240 ili ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945*, 247.

³⁷ KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (1985), 17, (1990), 3 ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (2005), 3.

ta knjiga objavljena 1961. u izdanju njemačkoga Saveznog ministarstva za prognanike, izbjeglice i ratom oštećene osobe (Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte), a dosad u nekoliko izdanja različitih njemačkih nakladnika.³⁸ – Kasnije sustavne provjere izračuna i procjena iznesenih u *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*, Band V: *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien* potvrdile su utemeljenost iznesenih brojeva ljudskih gubitaka jugoslavenskih Nijemaca, uz neznatnu korekciju njihove strukture. S tim pak izračunima i brojka – treba naglasiti – nisu bile zadovoljne udruge jugoslavenskih Nijemaca u SR Njemačkoj i držale su ih premalima i netočnima.³⁹

Na utemeljenost, prihvatljivost i nezaobilaznost njemačkih izračuna/procjena o demografskim i stvarnim gubicima i na poimenični popis stradalih i žrtava jugoslavenskih Nijemaca upozorila je i historiografija.⁴⁰ – Žerjaviću sam sredinom 1990-ih iznio svoje mišljenje o njegovim izračunima/procjenama o ukupnim demografskim i stvarnim ljudskim gubicima jugoslavenskih, i hrvatskih, Nijemaca i uputio ga na knjigu *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III: *Erschießungen – Vernichtungslager – Kinderschicksale in der Zeit von 1944-1948*, objavljenu 1995. [ili na njezino izdanje pod naslovom *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erschießungen – Vernichtungslager – Kinderschicksale in der Zeit von 1944-1948*] te na poimenični popis – žrtvoslov *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV: *Menschenverluste – Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*, objavljen 1994. (ispravci i dopune poimeničnoga popisa objavljeni su u *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III: *Erschießungen – Vernichtungslager – Kinderschicksale in der Zeit von 1944-1948*), ali Žerjavić je tada ustvrdio da bi to znatno mijenjalo, „rušilo”, njegove izračune odnosno procjene. Žerjavić nije ništa mijenjao te je i dalje u radovima⁴¹ ponavljao svoje početne izračune i procjene, ne uzimajući u obzir ni prijašnje, a ni onodobne njemačke izračune, procjene i poimenične popise ljudskih gubitaka – žrtvoslove jugoslavenskih, i hrvatskih, Nijemaca.

³⁸ *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*, Band V (1961, 21984, 31994, 42004).

³⁹ Usp. *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III ili *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erschießungen – Vernichtungslager – Kinderschicksale in der Zeit von 1944-1948 te Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Stationen eines Völkermords i Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944-1948 ili Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944-1948*. Usp. i: WEBER, „Bevölkerung und Verluste. Die demographische Erfassung der Jugoslawiendeutschen”, 70-73.

⁴⁰ Usp. JANJETOVIĆ, „Izračunavanje broja žrtava Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji – jedno iskustvo”, 503-515 i GEIGER, „Žrtvoslovi/poimenični popisi hrvatskih Nijemaca, vojnika i civila, stradalih i žrtava, tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću”, 195-208.

⁴¹ Usp. ponajprije: ŽERJAVIĆ, „Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću”, 543-560 i ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945* ili ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945*.

Kočović, Stipetić i Žerjavić u svojim izračunima/procjenama dolaze do sličnoga broja ukupnoga demografskoga gubitka Nijemaca u Hrvatskoj: Kočović 98.000, Stipetić 102.000, Žerjavić 96.000. U izračunima/procjenama stvarnih gubitaka hrvatskih Nijemaca Kočović i Stipetić su suglasni, obojica 6000, ali se razilaze sa Žerjavićem, koji ih izračunava/procjenjuje na 2000. Slični su i njihovi rezultati izračuna/procjena broja hrvatskih Nijemaca koji su emigrirali, iseljeni, izbjegli i protjerani: Kočović 85.000, Stipetić 90.000 i Žerjavić 90.000⁴² (tablica 9).

Marica Karakaš Obradov na temelju najvažnijih arhivskih izvora i historiografskih radova utemeljenih na različitim arhivskim podacima donosi pregled broja iseljenih i evakuiranih Nijemaca iz Nezavisne Države Hrvatske (NDH). Prema tim pokazateljima, iz Hrvatske i istočnoga Srijema potkraj rujna 1942. evakuirana su ili iseljena 2482 pripadnika njemačke manjine, a istovremeno ih je iz Bosne i Hercegovine iseljeno 17.363. Potkraj 1944. i početkom 1945. godine iz NDH je evakuirano/iseljeno/izbjeglo 110.000 pripadnika njemačke manjine⁴³ (tablica 8). Prema tim brojčanim pokazateljima moguće je otprilike zaključiti koliko je hrvatskih Nijemaca (bez hrvatske Baranje) evakuirano, iseljeno, izbjeglo te protjerano tijekom Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću s područja Hrvatske. Riječ je o brojkama koje donose i Kočović, Stipetić i Žerjavić (tablica 9).

Tablica 8. Broj evakuiranih, iseljenih i izbjeglih Nijemaca s područja NDH tijekom Drugoga svjetskog rata prema izvorima NDH i Njemačkoga Reicha

Evakuirano/iseljeno iz Hrvatske i istočnoga Srijema	potkraj rujna 1942.	2482
Evakuirano/iseljeno iz Bosne i Hercegovine	potkraj rujna 1942.	17.363
Evakuirano/iseljeno/izbjeglo iz NDH	potkraj 1944. i početkom 1945.	110.000

* KARAKAŠ OBRADOV, *Novi mozaici nacija u „novim poredcima“*, 370.

⁴² KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (1985), 65, 173, 176, 181, (21990), 51, 163, 171, 172 ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (2005), 51, 163, 171, 172; STIPETIĆ, „Jedno stoljeće u razvoju nacionalne strukture stanovništva na teritoriju SR Hrvatske (1880-1981)“, 113, 119, 120; ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1989), 39, 63 ili ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1992), 136, 159 ili ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945*, 136, 145, 151 ili ŽERJAVIĆ, *Perthes de la population en Yougoslavie 1941-1945*, 145-146, 153, 154, 159.

⁴³ Usp. KARAKAŠ OBRADOV, „Migracije njemačkog stanovništva na hrvatskom području tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća“, 271-278; KARAKAŠ OBRADOV, *Novi mozaici nacija u „novim poredcima“*, 370; KARAKAŠ OBRADOV, „Migracije njemačkog stanovništva na hrvatskom i bosansko-hercegovačkom području tijekom Drugog svjetskog rata i poraća“, 335-343; KARAKAŠ OBRADOV, „Migracije stanovništva na hrvatskom području neposredno prije i nakon završetka Drugoga svjetskog rata“, 659. I ondje navedeni izvori i literatura.

Posebno je pitanje „asimilacija”, i svaka pretpostavka o broju „asimiliranih” hrvatskih Nijemaca poprilično je odoka i time upitna. A broj „asimiliranih” mijenja i broj demografskih i stvarnih ljudskih gubitaka. – Prema Kočoviću, riječ je o 6000 „asimiliranih” (3000 „pohrvaćeno”, 3000 „pomadareno”)⁴⁴ (tablice 2, 9 i 16), a i prema Stipetiću je „asimilirano” 6000 hrvatskih Nijemaca⁴⁵ (tablice 5 i 9). Žerjavić pretpostavlja da je „asimilirano”, „pohrvaćeno”, upola manje (3000) hrvatskih Nijemaca⁴⁶ (tablice 6 i 9). Zamjetno je da Žerjavić spominje, i pretpostavlja, samo „pohrvaćivanje”, ali ne i „pomadarijanje” folksdojčera u Hrvatskoj.

Tablica 9. Struktura demografskih gubitaka hrvatskih Nijemaca prouzročених Drugim svjetskim ratom prema Kočoviću, Stipetiću i Žerjaviću

	Bogoljub Kočović	Vladimir Stipetić	Vladimir Žerjavić
Demografski gubici	98.000	102.000	96.000
Emigriralo – iselilo se	85.000 (75.000 na Zapad, 10.000 deportirano u SSSR ili „Istočnu Njemačku”)	90.000	90.000
Asimilirano	6000 (3000 u Hrvate, 3000 u Mađare)	6000	3000 u Hrvate
Nerodeno zbog ratnih prilika	1000	-	1000
Stvarni ljudski gubici	6000	6000	2000

* KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (¹1985), 173 ili (²1990), 163 ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (³2005), 163. – STIPETIĆ, „Jedno stoljeće u razvoju nacionalne strukture stanovništva na teritoriju SR Hrvatske (1880-1981)”, 119, 120. – ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (¹1989), 39, 63 ili ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (²1992), 136, 159 ili ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945*, 136, 151 ili ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945*, 145-146, 159.

⁴⁴ KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (¹1985), 173, (²1990), 163 ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (³2005), 163.

⁴⁵ STIPETIĆ, „Jedno stoljeće u razvoju nacionalne strukture stanovništva na teritoriju SR Hrvatske (1880-1981)”, 113, 119, 120.

⁴⁶ ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (¹1989), 39 ili ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (²1992), 136 ili ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945*, 136-137 ili ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945*, 145-146.

O broju „asimiliranih” hrvatskih Nijemaca postoje i drukčije pretpostavke. Primjerice, Andrija Bognar (Bognár András) najprije pretpostavlja da je u popisu stanovništva 1948. godine na području hrvatske Baranje [gdje je „pomadařivanje” Nijemaca u Hrvatskoj nedvojbeno bilo najučestalije, a i počelo je znatnije 1941. uspostavom mađarske vlasti u Baranji, ali je intenzivirano u poraću da bi izbjegli protjerivanje] „pomadařeno” 2000 do 3000 osoba⁴⁷, a poslije pak, pozivajući se na Kočovića, procjenjuje nešto drukčije, da je u hrvatskoj Baranji „pomadařeno” 1000 do 2000, a u Slavoniji „asimilirano”, „pohrvaćeno” i „pomadařeno” 3000 do 5000 hrvatskih Nijemaca⁴⁸ (tablica 10).

Tablica 10. Broj hrvatskih Nijemaca „asimiliranih” u popisu stanovništva Hrvatske 1948. prema Andriji Bognaru

Baranja	„pomadařeno” 2000-3000 ili 1000-2000
Slavonija	„pohrvaćeno” i „pomadařeno” 3000-5000

* BOGNAR, „Stanovništvo Baranje”, 112; BOGNÁR, HORVÁTH, „Horvátország magyar veszteségek a II. világháború végén és után” / „Mađarski gubici u Hrvatskoj na kraju i posle Drugog svetskog rata”, 67/204; BOGNÁR, HORVÁTH, „Mađarski gubici u Hrvatskoj na kraju i poslije Drugoga svjetskog rata (I.)”, 37; BOGNÁR, HORVÁTH, „Magyar veszteségek Horvátországban és Bácskában a II. világháború végén és a háború után” / „Stradanje Mađara u Hrvatskoj i Bačkoj na kraju i nakon Drugoga svjetskog rata”, 18-19/19.

U Drugom svjetskom ratu na području Hrvatske prema podacima Komisije za sakupljanje podataka o žrtvama NOR-a Republičkoga odbora SUB-NOR-a Hrvatske iz 1950. život je izgubilo 75 Nijemaca⁴⁹ (tablica 11), a u podacima Komisije za popis žrtava rata SIV-a SFR Jugoslavije iz 1964. Nijemci su iskazani pod „Ostale i nepoznate osobe”⁵⁰ (tablica 11). Prva dva popisa rađena su u vrijeme jednostranačkoga nedemokratskoga jugoslavenskoga sustava i jasno je da nisu uvažavali, popisivali, a ni iskazivali žrtve – ljudske gubitke jugoslavenskih „neprijatelja” ili onih koje su takvima smatrali. Ali i Komisija

⁴⁷ Usp. BOGNAR, „Stanovništvo Baranje”, 112, što navode, pozivajući se na Bognara, i ČURČIĆ, KICOŠEV, *Development of the Population in Baranya = Razvoj populacije Baranje*, 48 i LAJIĆ, BARA, *Ratovi, kolonizacije i nacionalna struktura Slavonije u dvadesetom stoljeću*, 88.

⁴⁸ Usp. BOGNÁR, HORVÁTH, „Horvátország magyar veszteségek a II. világháború végén és után” / „Mađarski gubici u Hrvatskoj na kraju i posle Drugog svetskog rata”, 67/204; BOGNÁR, HORVÁTH, „Mađarski gubici u Hrvatskoj na kraju i poslije Drugoga svjetskog rata (I.)”, 37; BOGNÁR, HORVÁTH, „Magyar veszteségek Horvátországban és Bácskában a II. világháború végén és a háború után” / „Stradanje Mađara u Hrvatskoj i Bačkoj na kraju i nakon Drugoga svjetskog rata”, 18-19/19.

⁴⁹ Usp. RUPIC, „Popis žrtava Drugoga svjetskog rata u Hrvatskoj iz 1950. godine”, 548 ili RUPIC, „Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu prema popisu iz 1950. godine”, 14.

⁵⁰ Usp. *Žrtve rata 1941-1945. godine. Popis iz 1964. godine* (1avgust 1966, 21992), 23 i *Spisak žrtava rata 1941-1945 rođenih na teritoriji Hrvatske* (11966, 21992).

za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava RH nevaljalo je pristupila ljudskim gubicima Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i propustila popisati sve one koje je trebalo popisati, sustavno i bez obzira na njihovu nacionalnu/etničku, vjersku, vojnu i političku pripadnost. Navedena komisija popisala je 1992. – 1999. godine tek 75 Nijemca i 4 Austrijanca koji su tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću izgubili život⁵¹ (tablica 11). A rezultati takva pristupa i popisa, koji za razliku od jugoslavenskih popisa iz 1950. i 1964. nije otvoreno iskazivao da ne popisuje ljudske gubitke na „neprijateljskoj strani” i koji nije imao zapreke državnih vlasti u popisivanju svih ljudskih gubitaka, i sa znanstvene i s metodološke i s civilizacijske strane su, najblaže rečeno, poražavajući.

Tablica 11. Stvarni gubici hrvatskih Nijemaca u Drugom svjetskom ratu i poraću prema poimeničnim popisima

Komisija za sakupljanje podataka o žrtvama NOR-a Republičkoga odbora SUBNOR-a Hrvatske, 1950.	Komisija za popis žrtava rata SIV-a SFR Jugoslavije, 1964.	Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava RH, 1992. – 1999.	<i>Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, 1994. – 1995.</i>
75	Iskazani pod „Ostale i nepoznate narodnosti”	756 (752 Nijemca i 4 Austrijanca)	4790

* RUPIC, „Popis žrtava Drugoga svjetskog rata u Hrvatskoj iz 1950. godine”, 548 ili RUPIC, „Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu prema popisu iz 1950. godine”, 14. – *Žrtve rata 1941-1945. godine. Popis iz 1964. godine*, ¹avgust 1966, ²1992; *Spisak žrtava rata 1941-1945 rođenih na teritoriji Hrvatske*, ¹1966, ²1992. – *Izvjeshće o radu Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava od osnutka (11. veljače 1992.) do rujna 1999. godine*, 16. – *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV i *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III, 991-992 [ispravci i dopune] ili *Das Totenbuch der Donauschwaben*.

Ako komisije iz 1950. i 1964. nisu popisivale jugoslavenske, i hrvatske, Nijemce koji su život izgubili kao njemački, hrvatski i mađarski vojnici tijekom Drugoga svjetskog rata ili su pak život izgubili od pripadnika Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije / Jugoslavenske armije (NOV i PO Jugoslavije / JA) i komunističke, „narodne” vlasti tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću, nejasno je zašto Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava RH nije koristila postojeće mnogobrojne poimenične popise hrvatskih Nijemaca stradalih i žrtava Drugoga svjetskog rata i poraća, od onih iz vremena NDH⁵², poslijeratnih poimeničnih popisa – lista traženja

⁵¹ Usp. *Izvjeshće o radu Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava od osnutka (11. veljače 1992.) do rujna 1999. godine*, 16.

⁵² Usp. „Die Todesopfer der Deutschen Volksgruppe in Kroatien”, u: *Jahrbuch der Deutschen Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien 1943*, s. p.; „Die Todesopfer der Deutschen

Njemačkoga Crvenoga križa⁵³, poimeničnih popisa u njemačkim zavičajnim knjigama (*Heimatabuch* i *Ortsippenbuch*) za Hrvatsku⁵⁴, pa sve do najsvjetovnijega poimeničnog popisa ljudskih gubitaka jugoslavenskih i hrvatskih Nijemaca u Drugom svjetskom ratu i poraću – žrtvoslova *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV: *Menschenverluste – Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*, objavljenog 1994. godine.⁵⁵ – Prema poimeničnim pokazateljima žrtvoslova *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća život je izgubilo 4790 hrvatskih Nijemaca (tablica 11).

No, žrtvoslov *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV, selektivan je u popisu ljudskih gubitaka i, treba napomenuti, nije popisao jugoslavenske, i hrvatske, Nijemce koji su poginuli kao pripadnici NOV i PO Jugoslavije / JA (primjerice kao pripadnici Njemačke partizanske čete „Ernst Thälmann” u Slavoniji) ili kao civilno stanovništvo, suradnici partizanskoga pokreta te kao žrtve nacističke i ustaške represije i terora.⁵⁶ Osim toga, kasnija istraživanja i poimenični popisi – žrtvoslovi⁵⁷ jasno i nedvojbeno

Volksgruppe in Kroatien”, u: *Jahrbuch der Deutschen Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien 1944*, s. p.; *Ihr Leben hiess Treue*.

⁵³ Usp. Deutsches Rotes Kreuz, Suchdienst, *Zivilverschollenenliste. Namenverzeichnis von in fremden Gewahrsam geratenen und verschollenen Zivilpersonen nach Heimatkreisen alphabetisch geordnet. C Jugoslawien N-Kl* i Deutsches Rotes Kreuz, Suchdienst, *Zivilverschollenenliste. Namenverzeichnis von in fremden Gewahrsam geratenen und verschollenen Zivilpersonen nach Lagerbereichen alphabetisch geordnet. D Jugoslawien N-Lgl*.

⁵⁴ Popis njemačkih zavičajnih knjiga za Hrvatsku, objavljenih do početka 1990-ih, koje donose popise ljudskih gubitaka hrvatskih Nijemaca tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću, usp. u: GEIGER, „Žrtvoslovi/poimenični popisi hrvatskih Nijemaca, vojnika i civila, stradalih i žrtava, tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću”, 198-199, bilj. 7.

⁵⁵ Usp. *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV i *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III, 991-992 [ispravci i dopune] ili *Das Totenbuch der Donauschwaben*.

⁵⁶ Usp. *Spisak žrtava rata 1941-1945 rođenih na teritoriji Hrvatske* te REDŽIĆ, *Telmanovci. Zapisi o njemačkoj partizanskoj četi „Ernest Telman”*; HREČKOVIĆ, „Njemačka četa ‘Ernst Thälmann’ u jedinicama NOV i POJ u Slavoniji”, 331-350; KÜHNRIK, HITZE, *Deutsche bei Titos Partisanen. 1941-1945. Kriegsschicksale auf dem Balkan in Augenzeugenberichten und Dokumenten*. I ondje navedena literatura. – Usto je uputno i nezaobilazno konzultirati i mnogobrojne knjige o pojedinim postrojbama NOV i PO Jugoslavije / JA na područjima ponajprije panonske Hrvatske.

⁵⁷ Usp. GEIGER, *Radni logor Valpovo 1945.-1946. Dokumenti*; GEIGER, *Logor Krndija 1945.-1946.*; GEIGER, KRANJČEV, *Radni logor Šipovac-Našice 1945.-1946.* i GEIGER, *Velika Pisanica 1945. Sabirni, radni i prolazni logor za folksdojčere* te GEIGER, „Žrtvoslov vukovarskih Nijemaca (Drugi svjetski rat i poraće)”, 183-212; GEIGER, „Žrtvoslov Nijemaca Požege i Požeške kotline. Drugi svjetski rat i poraće”, 429-457; GEIGER, „Nijemci grada i kotara Našice, vojnici i civilni, stradali i žrtve, tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća”, 387-418; GEIGER, „Žrtvoslov Nijemaca Slavanskog Broda i Brodskog Posavlja. Drugi svjetski rat i poraće”, 440-461; GEIGER, „Žrtvoslov Nijemaca Županje i županjskog kraja. Drugi svjetski rat i poraće”, 366-390; GEIGER, „Žrtvoslov Nijemaca hrvatske Baranje. Drugi svjetski rat i poraće”, 259-354; GEIGER, „Nijemci Slatine i slatinskoga kraja u Drugom svjetskom ratu i poraću”, 35-85 te PELIKAN, GAZDA, *Spomenar hrvatskim žrtvama Virovitičko-podravske županije*

pokazuju da je broj hrvatskih Nijemaca koji su tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću izgubili život znatno veći, ponajprije kad je riječ o partizanskim odmazdama nad njemačkim stanovništvom na kraju rata i o poslijeratnim stradanjima u logorima.

Tijekom vremena mnogobrojni Nijemci u Hrvatskoj, i ne samo oni iz „mješovitih” brakova, asimilirali su se napose u Hrvate, a i Mađare, ali dio njih opet se neposredno pred Drugi svjetski rat i nakon uspostave NDH očitovao Nijemcima, što se vezuje uz djelovanje Kulturbunda (*Schwäbisch-deutscher Kulturbund*) i ponajprije u Hrvatskoj KWVD-a (*Kultur- und Wohlfahrtsvereinigung der Deutschen*) potkraj 1930-ih, ali i krupne promjene u domaćim i međunarodnim političkim odnosima. Redovito se zanemaruje činjenica da su potkraj Drugoga svjetskog rata i u poraću zbog podrijetla i prezimena proganjani, protjerivani i upućivani u logore, i postali žrtvama, i već stvarno asimilirani, ponajprije pohrvaćeni i pomadžareni hrvatski Nijemci. A razlozi i okolnosti zbog kojih su izgubili život upućuju na to da ih treba uvrstiti u ljudske gubitke hrvatskih Nijemaca.

Prema mnogobrojnim i utemeljenim pokazateljima, ponajprije brojnim i različitim žrtvoslovima, od travnja 1941. do ožujka 1948. život je izgubilo oko 9000 do 10.000 hrvatskih Nijemaca. – Od travnja 1941. do ljeta 1945. poginulo je oko 4500 hrvatskih Nijemaca kao pripadnici oružanih snaga NDH, Njemačkoga Reicha i Mađarske, ali i kao civilno stanovništvo u partizanskim napadima na njemačka naselja tijekom rata te u pojedinačnim i masovnim odmazdama u neposrednom poraću. Usto je od ljeta 1941. do svibnja 1945. poginulo oko 500 do 1000 hrvatskih Nijemaca kao pripadnici NOV i PO Jugoslavije / JA ili kao civilni stanovnici suradnici partizanskoga pokreta i kao žrtve nacističkoga i ustaškoga terora. Do potkraj Drugoga svjetskog rata većina hrvatskih Nijemaca, uslijed ratnih događanja, izložena pogibelji, evakuirana je, izbjegla i(li) protjerana, pretežito u Austriju i Njemačku. Najmanje 10.000, a možda i većina od 20.000 hrvatskih Nijemaca preostalih u zavičaju internirano je u poraću u sabirne i radne logore. Od svibnja 1945. do siječnja 1947. u logorima u Hrvatskoj, odnosno do ožujka 1948. u logorima u Vojvodini, u koje su u ljeto 1946. i početkom 1947. nakon ukidanja logora za folksdojčere na području Hrvatske prebačeni, život je izgubilo oko 4000 do 4500 hrvatskih Nijemaca, pretežito djece, žena i starijih osoba⁵⁸ (tablica 12). – U ove izračune/

stradalim 1941.-1945. i 1991.-1995. godine; IVKOVIĆ, VUSIĆ, BLAŽEKOVIĆ, Jugoslavensko nasilje i prešućivane žrtve Drugoga svjetskog rata i poraća s područja današnje Bjelovarsko-bilogorske županije; Prešućene žrtve Drugog svjetskog rata i poraća Osječko-baranjske županije i Imenik stradalih stanovnika AP Vojvodine 1941.-1948. Bačka i Baranja, tom I i Imenik stradalih stanovnika AP Vojvodine 1941.-1948. Nemačke nacionalnosti, tom VI. I ondje navedeni izvori i literatura. – Usto je uputno i nezaobilazno konzultirati i druge mnogobrojne žrtvoslove za pojedina naselja i(li) područja ponajprije panonske Hrvatske.

⁵⁸ Usp. GEIGER, „Ljudski gubici Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i u poraću koje su prouzročili Narodnooslobodilačka vojska i Partizanski odredi Jugoslavije/Jugoslavenska armija i komunistička vlast. Brojdbeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi). Case study: Bleiburg i folksdojčeri”, 718 ili GEIGER, *Josip Broz Tito i ratni zločini*, 74 i ondje navedene izvo-

procjene treba uključiti i hrvatske Nijemce koji su život izgubili kao pripadnici Vojske Kraljevine Jugoslavije u Travanjskom ratu 1941., ponajprije kao pričuvni sastav, a i one hrvatske Nijemce koji su tijekom Drugoga svjetskog rata bili žrtvama Jugoslovenske vojske u otadžbini, odnosno četničkoga terora.

Tablica 12. Stvarni gubici hrvatskih Nijemaca od 1941. do 1948. prema različitim poimeničnim popisima, izračunima i procjenama

Od travnja 1941. do ljeta 1945.	Izgubili život kao pripadnici oružanih snaga NDH, Njemačkoga Reicha i Mađarske i kao civilno stanovništvo u partizanskim napadima na njemačka naselja te u pojedinačnim i masovnim odmazdama u neposrednom poraću	oko 4500
Od ljeta 1941. do svibnja 1945.	Poginuli kao pripadnici NOV i PO Jugoslavije / JA ili kao civilno stanovništvo, suradnici partizanskoga pokreta te kao žrtve nacističkoga i ustaškoga terora	oko 500 do 1000
Od svibnja 1945. do ožujka 1948.	Izgubili život u logorima u Hrvatskoj i Vojvodini, pretežito djeca, žene i starije osobe	oko 4000 do 4500
Ukupno		9000 do 10.000

* GEIGER, „Ljudski gubici Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i u poraću koje su prouzročili Narodnooslobodilačka vojska i Partizanski odredi Jugoslavije/Jugoslavenska armija i komunistička vlast. Brojdbeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi). Case study: Bleiburg i folksdojčeri”, 718; GEIGER, *Josip Broz Tito i ratni zločini*, 74.

No, kako je riječ o maksimalnim pokazateljima odnosno procjenama, broj hrvatskih Nijemaca koji su izgubili život tijekom Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću, i kao vojnici i kao civili, može biti i nešto drukčiji, pa i manji. – Znatno utemeljeniji „konačni” sud o tome koliko je hrvatskih Nijemaca izgubilo život tijekom Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću moguće je donijeti daljnjim historiografskim istraživanjima i ponajprije poimeničnim popisima, njihovom dopunom i revizijom.

*

Za razliku od odnosa prema njemačkom stanovništvu, koje je u Jugoslaviji proglašeno kolektivnim krivcima, jugoslavenske partizanske i komunističke vlasti imale su tijekom i napose potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću znatno „umjereniji” odnos prema mađarskom stanovništvu, ali ipak dovoljno represivan da je u mnogočemu utjecao na poslijeratni položaj i daljnu sudbinu hrvatskih Mađara.

re i literaturu te KARAKAŠ OBRADOV, „Migracije njemačkog stanovništva na hrvatskom području tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća”, 289-290; KARAKAŠ OBRADOV, *Novi mozaici nacija u „novim poređcima”*, 303.

Demografski i stvarni ljudski gubici hrvatskih Mađara – procjene, izračuni i popisi

Kočović (tablice 13 i 14) u knjizi *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* izračunava da su demografski gubici hrvatskih Mađara prouzročeni Drugim svjetskim ratom 24.000.⁵⁹ Procjenjuje da su u demografskim gubicima hrvatski Mađari imali 1000 nerođenih zbog ratnih prilika, ali i da je u poraću 3000 hrvatskih Nijemaca „asimilirano” u Mađare.⁶⁰ Kočović ustvrđuje da u slučaju hrvatskih Mađara „nije lako ustanoviti demografske pokrete”.⁶¹ No, pretpostavlja da je ukupno emigriralo – iselilo se, izbjeglo i protjerano njih 23.000: naime, da je iz Hrvatske u Vojvodinu migriralo 1000 Mađara te da je emigriralo – iselilo se, izbjeglo i protjerano „na Zapad” 3000, a „na Istok” 20.000 hrvatskih Mađara.⁶² Kočović procjenjuje da stvarni ljudski gubici hrvatskih Mađara prouzročeni Drugim svjetskim ratom iznose 2000.⁶³

Tablica 13. Demografski gubici Mađara na području Hrvatske za vrijeme Drugoga svjetskog rata (u tisućama) prema Bogoljubu Kočoviću

1931.	1941.	1948.	Skok u rođenjima	Vjerojatno 1948.	Stvarno 1948.	Bivša talijanska područja	Čisto 1948.	Demografski gubitak
67	72	75	-	75	51	-	51	- 24

* KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (1985), 173 ili (1990), 163 ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (2005), 163.

Tablica 14. Stvarni gubici Mađara na području Hrvatske za vrijeme Drugoga svjetskog rata (u tisućama) prema Bogoljubu Kočoviću

Nerođeni	Asimilirani	Migracija Vojvodina	Emigracija	Ukupno nepoginulih	Stvarni gubitak
1	+ 3	1	3 Zapad 20 Istok	22	- 2

* KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (1985), 173 ili (1990), 163 ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (2005), 163.

⁵⁹ KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (1985), 65, 173, 181, (1990), 51, 163, 171 ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (2005), 51, 163, 171.

⁶⁰ KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (1985), 173, 176, (1990), 163, 166 ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (2005), 163, 166.

⁶¹ KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (1985), 121, (1990), 108 ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (2005), 108.

⁶² KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (1985), 65, 171, 173, 176, (1990), 51, 161, 163, 166 ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (2005), 51, 161, 163, 166.

⁶³ KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (1985), 173, 182, (1990), 163, 172 ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (2005), 163, 172.

Stipetić (tablice 15, 16 i 17) u svojem navedenom članku izračunava pak da smanjenje broja hrvatskih Mađara u razdoblju između dvaju popisa stanovništva 1931. i 1948., prouzročeno Drugim svjetskim ratom, iznosi 15.403. Zatim izračunava/procjenjuje da su demografski gubici hrvatskih Mađara 24,4 tisuće, od čega zbog iseljavanja izvan Jugoslavije 5000, migracija unutar Jugoslavije (odseljavanje iz Hrvatske) 3000, asimilacija 12.000 i zbog gubitka života 4000.⁶⁴

Tablica 15. Broj Mađara na području Hrvatske 1931. i 1948. i smanjenje njihova broja u tom razdoblju prema Vladimiru Stipetiću

Prema popisu 1931.	Prema popisu 1948.	Smanjenje broja
66.802	51.399	- 15.403

* STIPETIĆ, „Jedno stoljeće u razvoju nacionalne strukture stanovništva na teritoriju SR Hrvatske (1880-1981)”, 113.

Tablica 16. Demografski gubici hrvatskih Mađara za vrijeme Drugoga svjetskog rata (u tisućama) prema Vladimiru Stipetiću

Broj stanovnika 31. 3. 1931.	Procjena očekivanoga broja 6. 4. 1941.	Procjena očekivanoga broja 15. 5. 1945.	Procjena očekivanoga broja 15. 3. 1948.	Stvarno stanje 15. 3. 1948.	Demografski gubitak
66,8	71,6	73,6	75,8	51,4	- 24,4

* STIPETIĆ, „Jedno stoljeće u razvoju nacionalne strukture stanovništva na teritoriju SR Hrvatske (1880-1981)”, 119.

Tablica 17. Struktura demografskih gubitaka Mađara na području Hrvatske, 1931. – 1948. (u tisućama) prema Vladimiru Stipetiću

Iseljavanje izvan Jugoslavije	Migracije unutar Jugoslavije, 1941. – 1948. – doseljavanje	Migracije unutar Jugoslavije, 1941. – 1948. – odseljavanje	Gubici života	Asimilacija	Ukupno
5	-	3	4	12	24

* STIPETIĆ, „Jedno stoljeće u razvoju nacionalne strukture stanovništva na teritoriju SR Hrvatske (1880-1981)”, 120.

⁶⁴ STIPETIĆ, „Jedno stoljeće u razvoju nacionalne strukture stanovništva na teritoriju SR Hrvatske (1880-1981)”, 113, 119, 120.

Žerjavić (tablice 18 i 19) u knjizi *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* izračunava da su demografski gubici hrvatskih Mađara prouzročeni Drugim svjetskim ratom 10.000.⁶⁵ Procjenjuje da je iz Hrvatske u Mađarsku emigriralo – iselilo se 7000 Mađara, a u neposrednom poraću u Vojvodinu odselilo 14.000 Mađara.⁶⁶ Žerjavić usto pretpostavlja da je i 4000 Mađara u Hrvatskoj asimilirano u Hrvate.⁶⁷ – „Za Mađare se pretpostavlja da ih se iselilo iz Hrvatske u Mađarsku oko 7000 a 14.000 u Vojvodinu. Druga pretpostavka mogla bi biti da se iz Hrvatske u Mađarsku iselila 21.000, a da je višak Mađara u Vojvodini nastao asimilacijom Nijemaca, tj. da su umjesto kako smo mi pretpostavili, 7000 asimilirala 21.000 Nijemaca u Mađare.” – Prema toj Žerjavićevoj pretpostavci, „demografski gubici vojvođanskih Nijemaca bili bi manji za 14.000, ali bi isto tako bila manja emigracija Nijemaca iz Vojvodine. S druge strane, demografski gubici Mađara u Hrvatskoj pokazali bi se veći za 14.000, a također bi i emigracija Mađara iz Hrvatske bila za isti broj veća. Prema tome, ukupna emigracija ostala bi ista, a također i demografski gubici, razlika bi bila samo za Mađare i Nijemce [...]”⁶⁸ – Prema njegovu izračunu/procjeni ukupnih, čistih i stvarnih demografskih gubitaka hrvatskih Mađara proizlazi da je 1000 nerođenih zbog ratnih prilika.⁶⁹ Žerjavić procjenjuje da stvarni ljudski gubici hrvatskih Mađara prouzročeni Drugim svjetskim ratom iznose 1000.⁷⁰ – Ali Žerjavićev izračun/procjena demografskih i stvarnih ljudskih gubitaka hrvatskih Mađara prouzročeni Drugim svjetskim ratom pokazuje da je riječ o grubim procjenama jer ustvari nije imao pouzdanih podataka o tome što se dogodilo.

⁶⁵ ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1989), 39, 63 ili ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1992), 136, 159 ili ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945*, 136, 151 ili ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945*, 145-146, 159.

⁶⁶ ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1989), 30, 39, 54, 55 ili ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1992), 127, 136, 150, 151 ili ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945*, 131, 136, 146 ili ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945*, 139-140, 145-146, 154, 155.

⁶⁷ ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1989), 39 ili ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1992), 136 ili ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945*, 136 ili ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945*, 145-146.

⁶⁸ ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1989), 55-56 ili ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1992), 151, 152 ili ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945*, 147 ili ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945*, 155.

⁶⁹ ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1989), 63 ili ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1992), 159 ili ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945*, 145 ili ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945*, 153-154.

⁷⁰ ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1989), 63 ili ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1992), 159 ili ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945*, 151 ili ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945*, 159.

Tablica 18. Hrvatska – Kretanje stanovništva i demografski gubici Mađara (u tisućama) prema Vladimiru Žerjaviću

Popis 1931.	Izračun 1941.	Izračun 1948.	Pripojeno (od Italije)	Ukupno 1948.	Popis 1948.	Razlika	Migracije	Asimilacije	Demografski gubici
70	75	79	-	79	51	- 28	- 14	- 4	- 10

* ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1989), 39 ili ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1992), 136 ili ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945*, 136 ili ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945*, 145-146.

Tablica 19. Hrvatska – Demografski i ratni gubici Mađara (u tisućama) prema Vladimiru Žerjaviću

Ukupni demografski gubici	Čisti demografski gubici	Stvarni demografski gubici	Emigrirali u inozemstvo	Ratni gubici	Umrli u inozemstvu	Umrli u zemlji
10	2	8	7	1	-	1

* ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1989), 63 ili ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (1992), 159 ili ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945*, 151 ili ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945*, 159.

Andrija Bogнар u više navrata piše da je Žerjaviću „skrenuo pozornost na pogrešan broj mađarskih žrtava. Dogovorili su se da će ove brojeve preispitati odnosno usuglasiti na temelju niza demografskih procjena, ali Žerjavić je nažalost uskoro preminuo [...]”⁷¹ – A podaci i brojke koje će Bogнар kasnije objaviti o ljudskim gubicima hrvatskih Mađara u Drugom svjetskom ratu i poraču znatno se razlikuju od Žerjavićevih podataka i procjena.

U izračunima/procjenama ukupnih demografskih gubitaka hrvatskih Mađara Kočović i Stipetić su suglasni i obojica smatraju da je riječ o 24.000 osoba (tablice 13, 14, 16, 17 i 20). I Kočović i Stipetić razilaze se sa Žerjavićem, koji ukupne demografske gubitke hrvatskih Mađara izračunava/procjenjuje na 10.000 (odnosno dopušta mogućnost da je riječ i o 24.000, kako su to izračunali Kočović i Stipetić). No, u oba slučaja Žerjavićev izračun/procjena demografskih gubitaka hrvatskih Mađara pokazuje, kako smo već naglasili, da je riječ o grubim procjenama i nagađanju. Kočović, Stipetić i Žerjavić znatno

⁷¹ Usp. BOGNAR, „Položaj Mađara u Vojvodini od 1918. do 1995.” / „The Status of Hungarians in Vojvodina from 1918 to 1995”, 96-97; BOGNÁR, HORVÁTH, „Horvátország magyar vesztesége a II. világháború végén és után” / „Mađarski gubici u Hrvatskoj na kraju i posle Drugog svjetskog rata”, 65/202; BOGNÁR, HORVÁTH, „Mađarski gubici u Hrvatskoj na kraju i poslije Drugoga svjetskog rata (I.)”, 35; BOGNÁR, HORVÁTH, „Magyar vesztesége Horvátországnak és Bácskában a II. világháború végén és a háború után” / „Stradanje Mađara u Hrvatskoj i Bačkoj na kraju i nakon Drugoga svjetskog rata”, 15/15.

se razilaze u izračunima/procjenama stvarnih gubitaka hrvatskih Mađara: Kočović 2000, Stipetić 4000, Žerjavić 1000.⁷² – Kočovićeve, Stipetićeve i Žerjavićeve pretpostavke o broju „asimiliranih” hrvatskih Mađara znatno su različite, i dane poprilično odoka, a time i upitne. Prema Kočoviću, „pomadařeno” je 3000 hrvatskih Nijemaca, a „asimilaciju” hrvatskih Mađara ne spominje (tablice 2, 9 i 20). Prema Stipetiću, broj „asimiliranih” hrvatskih Mađara je znatan i „pohrvaćeno” ih je 12.000 (tablice 5, 9 i 20). Žerjavić pak pretpostavlja da je „asimilirano”, „pohrvaćeno”, 4000 hrvatskih Mađara⁷³ (tablice 6, 9 i 20). – O broju „asimiliranih” hrvatskih Mađara Kočović, Stipetić i Žerjavić u potpunom su nesuglasju.

A jasno je, kako smo spomenuli, da broj asimiliranih mijenja i broj demografskih i stvarnih ljudskih gubitaka. Nesuglasje o broju „asimiliranih” hrvatskih Mađara, a time i broju demografskih i stvarnih ljudskih gubitaka hrvatskih Mađara, a i drugih, ponajprije hrvatskih Nijemaca i Hrvata, koji su s tom „asimilacijom” povezani, usložnjavaju i spomenute Bognarove procjene o „asimilaciji”, „pomadařivanju” i „pohrvaćivanju” hrvatskih Nijemaca u hrvatskoj Baranji i Slavoniji.⁷⁴ No Bognar, ponajbolji poznavatelj povijesti i demografskih kretanja Mađara u Hrvatskoj, iako spominje i „asimilaciju” hrvatskih Mađara, napose od završetka Drugoga svjetskog rata 1945. do prvoga poslijeratnoga jugoslavenskog popisa stanovništva 1948. zbog „intenzivnog političkog pritiska”, ne procjenjuje niti iskazuje koliki je broj „asimiliranih” hrvatskih Mađara. Procjene o „asimilaciji” hrvatskih Mađara u popisu stanovništva 1948. godine ne iznose ni drugi povjesničari i demografi koji su pisali o Mađarima u Hrvatskoj.

⁷² KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (¹1985), 173, (²1990), 163 ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (³2005), 163; STIPETIĆ, „Jedno stoljeće u razvoju nacionalne strukture stanovništva na teritoriju SR Hrvatske (1880-1981)”, 120; ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (¹1989), 63 ili ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (²1992), 159 ili ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945*, 145 ili ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945*, 153-154.

⁷³ KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (¹1985), 173, (²1990), 163 ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (³2005), 163; STIPETIĆ, „Jedno stoljeće u razvoju nacionalne strukture stanovništva na teritoriju SR Hrvatske (1880-1981)”, 120; ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (¹1989), 39 ili ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (²1992), 136 ili ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945*, 136-137 ili ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945*, 145-146.

⁷⁴ Usp. BOGNÁR, HORVÁTH, „Horvátország magyar veszteségek a II. világháború végén és után” / „Mađarski gubici u Hrvatskoj na kraju i posle Drugog svjetskog rata”, 67/204; BOGNÁR, HORVÁTH, „Mađarski gubici u Hrvatskoj na kraju i poslije Drugoga svjetskog rata (I.)”, 37; BOGNÁR, HORVÁTH, „Magyar veszteségek Horvátországban és Bácskában a II. világháború végén és a háború után” / „Stradanje Mađara u Hrvatskoj i Bačkoj na kraju i nakon Drugoga svjetskog rata”, 18-19/19.

Tablica 20. Struktura demografskih gubitaka hrvatskih Mađara prouzročених Drugim svjetskim ratom prema Kočoviću, Stipetiću i Žerjaviću

	Bogoljub Kočović	Vladimir Stipetić	Vladimir Žerjavić
Demografski gubici	24.000	24.000	10.000 ili 24.000
Emigriralo – iselilo se	23.000 (3000 na Zapad, 20.000 na Istok odnosno 22.000 u Mađarsku, 1000 u Vojvodinu)	5000 iselilo se u Mađarsku, 3000 migriralo unutar Jugoslavije	7000 u Mađarsku i 14.000 u Vojvodinu ili 21.000 u Mađarsku
Asimilirano	3000 hrvatskih Nijemaca u Mađare	12.000 u Hrvate	4000 u Hrvate
Nerodeno zbog ratnih prilika	1000	-	1000
Stvarni ljudski gubici	2000	4000	1000

* KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (¹1985), 173 ili (²1990), 163 ili KOČOVIĆ, *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji* (³2005), 163. – STIPETIĆ, „Jedno stoljeće u razvoju nacionalne strukture stanovništva na teritoriju SR Hrvatske (1880-1981)”, 119, 120. – ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (¹1989), 39, 63 ili ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (²1992), 136, 159 ili ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945*, 136, 151 ili ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945*, 145-146, 159.

Zbog ratnih opasnosti odnosno napada partizana Mađarska je potkraj 1941. vlastima NDH postavila prve zahtjeve za iseljavanje Mađara iz Bosne. Poslije će se Mađari iseljavati i evakuirati s područja zapadnoga Srijema, Moslavine i Bilogore. Pretežno su smješteni na sigurnija područja NDH ili na područja koja je Mađarska okupirala 1941., ponajprije u tzv. baranjski trokut i Bačku. Potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću mađarsko je stanovništvo samo napuštalo jugoslavensko područje ili su protjerivani zbog „neprijateljskog držanja” prema partizanima/JA. Istaknuti mađarski komunisti zalagali su se kod Josipa Broza Tita da se jugoslavenski Mađari „poštede”, a i SSSR-u nije odgovaralo da se Mađarska „optereti” izbjeglicama jer su ondje komunisti tek trebali preuzeti vlast. Potkraj 1946., prema popisu izbjeglica u Mađarskoj, oko 85 tisuća izbjeglica bilo je iz Jugoslavije, a prema popisu stanovništva u Mađarskoj 1949. godine, oko 66 tisuća Mađara izjasnilo se da su podrijetlom iz Jugoslavije. – Prema procjenama koje su uglavnom prihvaćene u mađarskoj i hrvatskoj historiografiji, Hrvatsku je tijekom Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću napustilo oko 7000 Mađara.⁷⁵

⁷⁵ Usp. KASAŠ, *Mađari u Vojvodini 1941-1946*, 127-129; SAJTI, *Hungarian Minority in the Vojvodina 1918-1947*, 279-283, 285-286, 437-438, 442-446 ili ŠAJTI, *Mađari u Vojvodini 1918-1947*, 173-175, 177, 265, 269-271; JANJETOVIĆ, „Die Ungarische Minderheit in Jugoslawien

Migracije hrvatskih Mađara tijekom Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću, na temelju različitih izvora i literature u kojima su navedena pojedina područja ili pak skupni podaci za više područja, pa i nepotpuni pokazatelji, najsustavnije je obradila i prikazala Marica Karakaš Obradov⁷⁶ (tablica 21).

Tablica 21. Broj Mađara na području NDH i nepotpuni podaci o evakuacijama/preseljenjima iz NDH i iseljenim/protjeranim Mađarima u poraću prema Marici Karakaš Obradov

Broj Mađara u NDH	Nepotpuni podaci o evakuacijama/preseljenjima Mađara tijekom rata iz NDH	Iseljavanje i protjerivanje u poraću
70.747 u Slavoniji, Srijemu, Međimurju i Bosni	3131 (pretežno iz Bosne)	oko 16.200 (od toga 15.000 iseljeno u Bosnu i Mađarsku iz Međimurja i Prekmurja u Sloveniji te 1200 protjerano iz Međimurja u Mađarsku)

* KARAKAŠ OBRADOV, *Novi mozaici nacija u „novim poredcima“*, 372.

U istraživanjima ljudskih gubitaka Jugoslavije, i Hrvatske, u Drugom svjetskom ratu i poraću prioritet su u vrijeme socijalističke Jugoslavije, ali i nakon uspostave samostalne Republike Hrvatske, imali oni ljudski gubici, u pravilu *naši*, koji su izazivali nemali emocionalni, nacionalni i politički naboj, potreban za javne rasprave, zaboravljajući da svi stradali i žrtve imaju pravo na grob i sjećanje. – U Drugom svjetskom ratu na području Hrvatske, prema podacima Komisije za sakupljanje podataka o žrtvama NOR-a Republičkoga

1944-1956”, 157-164; KARAKAŠ OBRADOV, „Migracije mađarskog stanovništva na hrvatskom području tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća”, 87-105; KARAKAŠ OBRADOV, *Novi mozaici nacija u „novim poredcima“*, 337-355, 372; BOGNÁR, HORVÁTH, „Horvátország magyar veszteségek a II. világháború végén és után” / „Mađarski gubici u Hrvatskoj na kraju i posle Drugog svjetskog rata”, 70-71/206-208; KARAKAŠ OBRADOV, „Migracije stanovništva na hrvatskom području neposredno prije i nakon završetka Drugoga svjetskog rata”, 659-660; BOGNÁR, HORVÁTH, „Mađarski gubici u Hrvatskoj na kraju i poslije Drugoga svjetskog rata (II.)”, 18-27; BOGNÁR, HORVÁTH, „Magyar veszteségek Horvátországbán és Bácskában a II. világháború végén és a háború után” / „Stradanje Mađara u Hrvatskoj i Bačkoj na kraju i nakon Drugoga svjetskog rata”, 18-19, 23-25 / 18-20, 24-25; BOGNÁR, *A magyarság népesedési fejlődése Horvátország mai területén a legrégebb időktől máig*, 217-218, 221-222; VÉGH, „Mađarsko stanovništvo u NDH – brojčano stanje i proces nestajanja u periodu između 1941. i 1945.”, 225-243 te GEIGER, GRAHEK RAVANČIĆ, KARAKAŠ OBRADOV [i RADELIĆ], „Human losses during World War II”, 339. I ondje navedeni izvori i literatura.

⁷⁶ Usp. KARAKAŠ OBRADOV, „Migracije mađarskog stanovništva na hrvatskom području tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća”, 87-105; KARAKAŠ OBRADOV, *Novi mozaici nacija u „novim poredcima“*, 337-355, 372; KARAKAŠ OBRADOV, „Migracije stanovništva na hrvatskom području neposredno prije i nakon završetka Drugoga svjetskog rata”, 659-660. I ondje navedeni izvori i literatura.

odbora SUBNOR-a Hrvatske iz 1950., život su izgubila 472 Mađara⁷⁷ (tablica 22), a prema podacima Komisije za popis žrtava rata SIV-a SFR Jugoslavije iz 1964. godine, život je izgubilo 676 Mađara⁷⁸ (tablica 22). Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava RH popisala je 1992. – 1999. godine tek 119 Mađara koji su izgubili život tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću⁷⁹ (tablica 22).

Komisije iz 1950. i 1964. godine nisu popisivale jugoslavenske i hrvatske Mađare koji su život izgubili kao mađarski, njemački i hrvatski vojnici tijekom Drugoga svjetskog rata ili su pak život izgubili od pripadnika NOV i PO Jugoslavije / JA i komunističke, „narodne” vlasti tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća. Nejasno je iz kojih se razloga Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava RH nije koristila dotad postojećim poimeničnim popisima hrvatskih Mađara stradalih i žrtava Drugoga svjetskog rata i poraća. Nakanu i „ograničenost” te komisije najbolje oslikavaju, kao i u slučaju hrvatskih Nijemaca, brojevi ljudskih gubitaka hrvatskih Mađara koje je ona popisala i iskazala, koji su višestruko manji od brojeva mađarskih ljudskih gubitaka u ranijim jugoslavenskim popisima iz 1950. i 1964. godine.

Tablica 22. Stvarni gubici hrvatskih Mađara u Drugom svjetskom ratu i poraću prema poimeničnim popisima

Komisija za sakupljanje podataka o žrtvama NOR-a Republičkoga odbora SUBNOR-a Hrvatske, 1950.	Komisija za popis žrtava rata SIV-a SFR Jugoslavije, 1964.	Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava RH, 1992. – 1999.	László M. Horváth, 2018.
472	676	119	1573

* RUPIĆ, „Popis žrtava Drugoga svjetskog rata u Hrvatskoj iz 1950. godine”, 548 ili RUPIĆ, „Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu prema popisu iz 1950. godine”, 14. – *Žrtve rata 1941-1945. godine. Popis iz 1964. godine*, 1 avgust 1966, 21992; *Spisak žrtava rata 1941-1945 rođenih na teritoriji Hrvatske*, 11966, 21992. – *Izvešće o radu Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava od osnutka (11. veljače 1992.) do rujna 1999. godine*, 16. – HORVÁTH, „A magyarok (nem teljes) név szerinti vesztesége 1944/45-ben Horvátországban: a születési helyük szerint (a partizánok által kivégzett), valamint a harcokban elesett magyarok listája” / „Nepotpuni popis Mađara koje su partizani pogubili na području današnje Republike Hrvatske potkraj Drugoga svjetskog rata, kao i nepotpuni poimenični popis ostalih gubitaka Mađara”, 47-108/47-106.

⁷⁷ Usp. RUPIĆ, „Popis žrtava Drugoga svjetskog rata u Hrvatskoj iz 1950. godine”, 548 ili RUPIĆ, „Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu prema popisu iz 1950. godine”, 14.

⁷⁸ Usp. *Žrtve rata 1941-1945. godine. Popis iz 1964. godine* (1 avgust 1966, 21992), 23 i *Spisak žrtava rata 1941-1945 rođenih na teritoriji Hrvatske* (11966, 21992).

⁷⁹ Usp. *Izvešće o radu Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava od osnutka (11. veljače 1992.) do rujna 1999. godine*, 16.

Najsustavniji prikaz ljudskih gubitaka uz brojidbene pokazatelje i poimenični popis, ali nepotpun (kako je taj popis i naslovljen), hrvatskih Mađara koji su tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću kao vojnici i civili, i na različitim zaraćenim stranama, izgubili život napisali su na temelju mnogobrojnih izvora i literature Andrija Bogнар i László M. Horváth.⁸⁰ – Prema Horváthovim istraživanjima, utemeljenima na poimeničnim pokazateljima, tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća život su izgubila 1573 hrvatska Mađara (tablica 22), od čega je njih 647 bilo žrtvama jugoslavenskih partizana i novouspostavljene „narodne” vlasti.⁸¹

Bognárova i Horváthova istraživanja i poimenični popis – žrtvoslov hrvatskih Mađara znatan su pomak u poznavanju broja i strukture ljudskih gubitaka hrvatskih Mađara tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću, kako je zamijećeno i u mađarskoj historiografiji.⁸² No, broj hrvatskih Mađara koji su izgubili život tijekom Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću, i kao vojnici i kao civili, na različitim zaraćenim stranama, nedvojbeno je veći. Naime, to potvrđuju i utemeljeno dopunjavaju popisi ljudskih gubitaka – žrtvoslovi kojima se Horváth u izradi poimeničnoga popisa – žrtvoslova hrvatskih Mađara nije koristio ili je pak riječ o žrtvoslovima koji su objavljeni poslije.⁸³

⁸⁰ Usp. BOGNÁR, HORVÁTH, „Horvátország magyar veszteségek a II. világháború végén és után” / „Mađarski gubici u Hrvatskoj na kraju i posle Drugog svjetskog rata”, 62-77/199-213; BOGNÁR, HORVÁTH, „Mađarski gubici u Hrvatskoj na kraju i poslije Drugoga svjetskog rata (I.)”, 33-42 i BOGNÁR, HORVÁTH, „Mađarski gubici u Hrvatskoj na kraju i poslije Drugoga svjetskog rata (II.)”, 18-27; HORVÁTH, „A magyarok (nem teljes) név szerinti vesztesége 1944/45-ben Horvátországban: a születési helyük szerint (a partizánok által kivégzett), valamint a harcokban elesett magyarok listája” / „Nepotpuni popis Mađara koje su partizani pogubili na području današnje Republike Hrvatske potkraj Drugoga svjetskog rata, kao i nepotpuni poimenični popis ostalih gubitaka Mađara”, 47-108/47-106; BOGNÁR, *A magyarság népesedési fejlődése Horvátország mai területén a legrégebb időktől máig*, 217-222.

⁸¹ Usp. HORVÁTH, „A magyarok (nem teljes) név szerinti vesztesége 1944/45-ben Horvátországban: a születési helyük szerint (a partizánok által kivégzett), valamint a harcokban elesett magyarok listája” / „Nepotpuni popis Mađara koje su partizani pogubili na području današnje Republike Hrvatske potkraj Drugoga svjetskog rata, kao i nepotpuni poimenični popis ostalih gubitaka Mađara”, 47-108/47-106.

⁸² Usp. SAJTI, „A magyarok elleni partizánmegtorlás a Délvidéken. A történetírás eredményei és kérdőjelei”, 68 ili ШАЈТИ, „Партизанска одмазда над Мађарима у Војводини: резултати и упитници историографије”, 328-329.

⁸³ Primjerice: *Spisak žrtava rata 1941-1945 rođenih na teritoriji Hrvatske*; LAZIĆ, *Baranja 1941-1945. i uza sve nejasnoće i pogreške*; PELIKAN, GAZDA, *Spomenar hrvatskim žrtvama Virovitičko-podravске županije stradalih 1941.-1945. i 1991.-1995. godine*; IVKOVIĆ, VUSIĆ, BLAŽEKOVIĆ, *Jugoslavensko nasilje i prešućivane žrtve Drugoga svjetskog rata i poraća s područja današnje Bjelovarsko-bilogorske županije*; *Prešućene žrtve Drugog svjetskog rata i poraća Osječko-baranjske županije te Imenik stradalih stanovnika AP Vojvodine 1941.-1948. Bačka i Baranja*, tom I i *Imenik stradalih stanovnika AP Vojvodine 1941.-1948. Mađarske nacionalnosti*, tom VII. I ondje navedeni izvori i literatura. – Usto, uputno je i nezaobilazno konzultirati i brojne knjige o pojedinim postrojbama NOV i PO Jugoslavije / JA i druge mnogobrojne žrtvoslove za pojedina naselja i (li) područja ponajprije panonske Hrvatske.

Pregled najsvetavnijih izračuna i procjena o demografskim i stvarnim ljudskim gubicima hrvatskih Nijemaca i Mađara prouzročeni Drugim svjetskim ratom te njihova usporedba i usporedba tih izračuna i procjena s pokazateljima u historiografskim, publicističkim i viktimološkim radovima i ponajprije znatno pouzdanijim poimeničnim popisima ljudskih gubitaka – žrtvoslovima jasno upućuje na potrebu propitivanja utemeljenosti broja i demografskih i stvarnih ljudskih gubitaka hrvatskih Nijemaca i Mađara, napose strukture tih gubitaka, u izračunima odnosno procjenama na koje se u hrvatskoj historiografiji i javnosti uglavnom poziva.

Poimenični popisi ljudskih gubitaka Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugome svjetskom ratu, koji nikad ne mogu biti potpuni i bez netočnosti, ipak umnogome korigiraju izračune odnosno procjene o stvarnim ljudskim gubicima. No ni poimenični popisi – žrtvoslovi ne mogu se smatrati konačnima. Kod poimeničnih popisa koji su pretežito nastali na temelju iskaza, a ne izvornih zapisa, temeljni je problem što brojni davaoci podataka najčešće nisu mogli znati okolnost, vrijeme i mjesto gubitka života neke osobe. Uz potrebne i neizbježne dopune i ispravke u poimeničnim popisima primjetna su i znatnija mijenjanja strukture ljudskih gubitaka, pa i *transfer* iz jedne nacionalne/etničke skupine u drugu, što je zamjetno i u slučaju hrvatskih Nijemaca i Mađara.

Jasne su ozbiljne dvojbe i o demografskim i o stvarnim ljudskim gubicima i hrvatskih Nijemaca i Mađara. Upitni su brojevi osoba koje su emigrirale, iseljene, izbjegle i protjerane, kao i „asimiliranih”, a time su upitni i brojevi stvarnih i demografskih ljudskih gubitaka hrvatskih Nijemaca i Mađara. Naime, i brojevi onih koji su emigrirali, a ponajprije brojevi „asimiliranih”, i u najsvetavnijim su izračunima odnosno procjenama pretpostavke, pa i nagađanja.

Pokazatelji poimeničnih popisa nezaobilazni su u sagledavanju ljudskih gubitaka, ponajprije stvarnih gubitaka, ali i u korekcijama izračuna i procjena demografskih ljudskih gubitaka hrvatskih Nijemaca i Mađara. Nedvojbeno, o broju demografskih i stvarnih ljudskih gubitaka hrvatskih Nijemaca i Mađara, i strukturi tih gubitaka, pred historiografijom i viktimologijom niz je otvorenih pitanja i protupitanja.

Izvori i literatura

BALI, Lóránt; MÉREI, András; SZALAI, Gábor. „[Das] Schicksal der Deutschen im Baranya Komitat und im Baranya Dreieck nach dem Zweiten Weltkrieg”. *Podravina X* (2011), br. 19: 58-67.

BOGNÁR, András. *A magyarok demográfiai fejlődése a Horvát Köztársaság mai területén*. Záhgráb: Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság, 2016.

BOGNÁR, András. *A magyarság népesedési fejlődése Horvátország mai területén a legrégebbi időktől máig*. Záhgráb: Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság, 2020.

BOGNAR, Andrija. „Položaj Mađara u Vojvodini od 1918. do 1995.” / „The Status of Hungarians in Vojvodina from 1918 to 1995”. U: *Međunarodni znanstveni skup „Jugoistočna Europa 1918.-1995.” = An International symposium „Southeastern Europe 1918-1995”, Zadar 28.-30. 9. 1995.*, ur./Ed. Aleksander Ravlić, Znanstveni skupovi, sv. 1. Zagreb: Hrvatski informativni centar; Hrvatska matica iseljenika, 1996, 86-103.

BOGNAR, Andrija. „Stanovništvo Baranje”. *Geografski glasnik* 33-34 (1971/1972): 91-138.

BOGNÁR, András; HORVÁTH, László. „Horvátországi magyar veszteségek a II. világháború végén és után” / „Mađarski gubici u Hrvatskoj na kraju i posle Drugog svetskog rata”. U: *A meg nem írt történelem nem létezik. Az 1944/45-ös magyarirtás negyed évszázados kutatásának tapasztalatai = Neza-beležena istorija ne postoji. Iskustva 25. godišnjeg istraživanja atrociteta prema Mađarima iz 1944/45. godine.* Temerin: Temerini Újság, 2016, 62-77/199-213.

BOGNÁR, András; HORVÁTH, M. László. „Mađarski gubici u Hrvatskoj na kraju i poslije Drugoga svjetskog rata (I.)”. *Politički zatvorenik* XXV (2016), br. 269: 33-42.

BOGNÁR, András; HORVÁTH, M. László. „Mađarski gubici u Hrvatskoj na kraju i poslije Drugoga svjetskog rata (II.)”. *Politički zatvorenik* XXV (2016), br. 270: 18-27.

BOGNÁR, András; HORVÁTH, M. László. „Magyar veszteségek Horvátországban és Bácskában a II. világháború végén és a háború után” / „Stradanje Mađara u Hrvatskoj i Bačkoj na kraju i nakon Drugoga svjetskog rata”. U: András Bognár, László M. Horváth, Vladimir Geiger, *A magyarok és németek vesztesége Horvátországban és Bácskában 1944/45-ben és a háború után = Stradanje Mađara i Nijemaca u Hrvatskoj i Bačkoj 1944/45 i u poraću.* Zagreb; Budapest: Nova stvarnost; Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság; Croatica, 2018, 11-45.

BOGNÁR, András; HORVÁTH, M. László; GEIGER, Vladimir. *A magyarok és németek vesztesége Horvátországban és Bácskában 1944/45-ben és a háború után = Stradanje Mađara i Nijemaca u Hrvatskoj i Bačkoj 1944/45 i u poraću.* Zagreb; Budapest: Nova stvarnost; Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság; Croatica, 2018.

CRKVENČIĆ, Ivan. „Emigration of Italians and Germans from Croatia during and immediately after the Second World War”. *Društvena istraživanja* 9 (2000), br. 1: 19-39.

ĆURČIĆ, Slobodan; KICOŠEV, Saša. *Development of the Population in Baranya = Razvoj populacije Baranje.* Beli Manastir; Novi Sad: Biblioteka „Baranja”, 1993.

Das Totenbuch der Donauschwaben. <http://www.donauschwaben.at/das%20totenbuch%20der%20donauschwaben.html>.

Deutsches Rotes Kreuz. Suchdienst. *Zivilverschollenenliste. Namenverzeichnis von in fremden Gewahrsam geratenen und verschollenen Zivilpersonen*

nach Heimatkreisen alphabetisch geordnet. C Jugoslawien N-Kl. Hamburg: Herausgegeben vom Suchdienst des Deutschen Roten Kreuzes, 1962/63.

Deutsches Rotes Kreuz. Suchdienst. *Zivilverschollenenliste. Namenverzeichnis von in fremden Gewahrsam geratenen und verschollenen Zivilpersonen nach Lagerbereichen alphabetisch geordnet. D Jugoslawien N-Lgl.* Hamburg: Herausgegeben vom Suchdienst des Deutschen Roten Kreuzes, 1962/63.

„Die Todesopfer der Deutschen Volksgruppe in Kroatien“. U: *Jahrbuch der Deutschen Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien 1943*, Hrsg. Die Volksgruppenführung der Deutschen Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien. Essegg [Osijek], s. a. [1942], s. p.

„Die Todesopfer der Deutschen Volksgruppe in Kroatien“. U: *Jahrbuch der Deutschen Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien 1944*, Hrsg. Die Volksgruppenführung der Deutschen Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien. Essegg [Osijek], s. a. [1943], s. p.

DIZDAR, Zdravko; GEIGER, Vladimir; POJIC, Milan; RUPIC, Mate, prir. *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti.* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, ¹2005, ²2005, ³2009.

Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa, Band II [Band III]: *Das Schicksal der Deutschen in Ungarn.* Bearbeitet von Theodor Schieder, Herausgegeben vom Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte. Bonn, Düsseldorf: Oskar Leiner-Druck K.G., ¹1956; München: Deutscher Taschenbuch-Verlag, ²1984; Augsburg: Weltbild Verlag, ³1994; München: Deutscher Taschenbuch-Verlag, ⁴2004.

Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa, Band V: *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien.* Bearbeitet von Theodor Schieder, Herausgegeben vom Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte. Bonn; Düsseldorf: Oskar Leiner-Druck K.G., ¹1961; München: Deutscher Taschenbuch-Verlag, ²1984; Augsburg: Weltbild Verlag, ³1994; München: Deutscher Taschenbuch-Verlag, ⁴2004.

GEIGER, Vladimir. „Brojđidbeni pokazatelji o ljudskim gubicima Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću“. U: *Represija i zločini komunističkog režima u Hrvatskoj. Zbornik radova*, ur. Zorislav Lukić. Zagreb: Matica hrvatska, 2012, 51-89.

GEIGER, Vladimir. „Die Internierungslager für die deutsche Bevölkerung in Kroatien (1945-1947)“. U: *Vom „Verschwinden“ der deutschsprachigen Minderheiten. Ein schwieriges Kapitel in der Geschichte Jugoslawiens 1941-1955*, Red. Christian Glass, Zoran Janjetović, Marianne Graumann, Wolfgang Kessler, Andreas Kossert, Anka Lück, Leonie Mechelhoff und Leni Perenčević. Berlin; Ulm: Stiftung Flucht, Vertreibung, Versöhnung; Donaueschingen: Zentralmuseum Ulm, 2016, 107-117.

GEIGER, Vladimir. „Folksdojčeri – fatum kolektivne krivnje“. U: *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice / VDG Jahrbuch 2002*, ur. Renata Trišler

i Nikola Mak. Osijek: Njemačka narodnosna zajednica Zemaljska udruga Podunavskih Švaba u Hrvatskoj / Volksdeutsche Gemeinschaft Landsmannschaft der Donauschwaben in Kroatien, 2002, 287-324.

GEIGER, Vladimir. „Folksdojčeri u izvješćima komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Okruga Slavonski Brod, 1945. godine”. *Scrinia Slavonica* 6 (2006): 649-739.

GEIGER, Vladimir. *Folksdojčeri. Pod teretom kolektivne krivnje*. Osijek: Njemačka narodnosna zajednica Zemaljska udruga Podunavskih Švaba u Hrvatskoj / Volksdeutsche Gemeinschaft Landsmannschaft der Donauschwaben in Kroatien, 2002.

GEIGER, Vladimir. „Iseljavanje Njemačke narodne skupine u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj s područja Slavonije potkraj Drugoga svjetskog rata”. U: *Sezonstvo in izseljenstvo v panonskem prostoru: sosedstvo Avstrije, Hrvaške, Madžarske in Slovenije. Zbornik*, ur. Marina Lukšič Hacin. Ljubljana: Založba ZRC, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 2003, 161-174.

GEIGER, Vladimir. *Josip Broz Tito i ratni zločini. Bleiburg – folksdojčeri*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2013.

GEIGER, Vladimir. *Logor Krndija 1945.-1946.* Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest; Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2008.

GEIGER, Vladimir. „Logori za internaciju njemačkog stanovništva u Hrvatskoj, 1945.-1947.” U: *O „nestanku” nemačkih nacionalnih manjina. Jedno teško poglavlje u istoriji Jugoslavije 1941.-1955. godine*, red. Kristijan Glas, Zoran Janjetović, Mariane Grauman, Wolfgang Kesler, Andreas Kosert, Leoni Mehelhof, Anka Lick i Leni Perenčević. Berlin; Ulm: Stiftung Flucht, Vertreibung, Versöhnung; Donauschwäbisches Zentralmuseum Ulm, 2016, 93-102.

GEIGER, Vladimir. „Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću”. U: *Prijelomna vremena. Hrvatske zemlje nakon 1918.*, ur. sveska Suzana Leček. Zagreb: Matica hrvatska, 2022, 47-60.

GEIGER, Vladimir. „Ljudski gubici Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i u poraću koje su prouzročili Narodnooslobodilačka vojska i Partizanski odredi Jugoslavije/Jugoslavenska armija i komunistička vlast. Brojidbeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi). Case study: Bleiburg i folksdojčeri”. *Časopis za suvremenu povijest* 42 (2010), br. 3: 693-721.

GEIGER, Vladimir. „Nijemci grada i kotara Našice, vojnici i civili, stradali i žrtve, tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća”. *Našički zbornik* 8 (2008): 387-418.

GEIGER, Vladimir. „Nijemci Slatine i slatinskoga kraja u Drugom svjetskom ratu i poraću”. U: *Zbornik radova znanstvenoga skupa Svećenik Julije Bürger (1885.-1944.) i njegovo vrijeme*, ur. Dragica Šuvak. Slatina: Matica hrvatska, Ogranak Slatina; Župa svetog Josipa Slatina, 2017, 35-85.

GEIGER, Vladimir, prir. *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*. Suradnici: Mate Rupiĉ, Zdravko Dizdar i Šimun Penava. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2006.

GEIGER, Vladimir, prir. *Radni logor Valpovo 1945.-1946. Dokumenti*. Osijek: Njemaĉka narodnosna zajednica Zemaljska udruga Podunavskih Švaba u Hrvatskoj / Volksdeutsche Gemeinschaft Landsmannschaft der Donauschwaben in Kroatien, 1999.

GEIGER, Vladimir. „Represija nad pripadnici nemške manjšine na Hrvaašem, v Bosni in Hercegovini ter Vojvodini, 1944-1948”. *Prispevki za novejšo zgodovino* LIII (2013), št. 1: 122-136.

GEIGER, Vladimir. *Velika Pisanica 1945. Sabirni, radni i prolazni logor za folksdojĉere*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Ogranak Matice hrvatske u Bjelovaru, 2020.

GEIGER, Vladimir. „Volksdeutsche – Fatum der kollektiven Schuld”. *Review of Croatian History* I (2005), no. 1: 211-226.

GEIGER, Vladimir. „Źrtvoslov Nijemaca hrvatske Baranje. Drugi svjetski rat i poraaĉe”. *Scrinia Slavonica* 11 (2011): 259-354.

GEIGER, Vladimir. „Źrtvoslov Nijemaca PoŹeŹe i PoŹeške kotline. Drugi svjetski rat i poraaĉe”. *Scrinia Slavonica* 7 (2007): 429-457.

GEIGER, Vladimir. „Źrtvoslov Nijemaca Slavonskog Broda i Brodskog Posavlja. Drugi svjetski rat i poraaĉe”. *Scrinia Slavonica* 8 (2008): 440-461.

GEIGER, Vladimir. „Źrtvoslov Nijemaca Źupanje i Źupanjskog kraja. Drugi svjetski rat i poraaĉe”. *Scrinia Slavonica* 10 (2010): 366-390.

GEIGER, Vladimir. „Źrtvoslov vukovarskih Nijemaca (Drugi svjetski rat i poraaĉe)”. U: *Vukovar – hrvatska baština i perspektive razvoja*, ur. DraŹen Źiviĉ i Ivana Źebec. Zagreb; Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2007, 183-212.

GEIGER, Vladimir. „Źrtvoslovi/poimeniĉni popisi hrvatskih Nijemaca, vojnika i civila, stradalih i Źrtava, tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraaĉu”. U: *Kultura sjeĉanja: 1945. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, ur. Sulejman Bosto i Tihomir Cipek. Zagreb: Disput, 2009, 195-208.

GEIGER, Vladimir; GRAHEK RAVANĉIĉ, Martina; KARAKAAŠ OBRAĐOV, Marica [i RADELIĉ, Zdenko]. „Human losses during World War II”. U: *A History of the Croats. The nineteenth and twentieth centuries*, Eds. Nikica Bariĉ i Zdenko Radeliĉ. Zagreb: Hrvatski institut za povijest (Croatian Institute of History), 2022, 329-339.

GEIGER, Vladimir; KRANJĉEV, Branko. *Radni logor Šipovac-Naašice 1945.-1946*. Našice: Zaviĉajni muzej Našice; Udruga Nijemaca i Austrijanaca Našice, 2015.

GEIGER, Vladimir; RUPIĉ, Mate; KEVO, Mario; KRALJEVIĉ, Egon; DESPOT, Zvonimir, prir. *Partizanska i komunistička represija i zloĉini u*

Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Zagreb i središnja Hrvatska. Slavonski Brod; Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Hrvatski institut za povijest, 2008.

Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944-1948. Prir. Herbert Prokle, Georg Vildman, Karl Veber i Hans Zonlajtner. München; Beograd: Donauschwäbische Kulturstiftung; Društvo za srpsko-nemačku saradnju, 2004.

Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944-1948. [Prepared by] Herbert Prokle, Georg Wildmann, Karl Weber and Hans Sonnleitner. München: Donauschwäbische Kulturstiftung, 2003.

GRAHEK RAVANČIĆ, Martina. „Mađari kao neprijatelji: rad Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Primjer: kotar Bjelovar”. *Časopis za suvremenu povijest* 44 (2012), br. 1: 37-52.

HORVÁTH, M. László. „A magyarok (nem teljes) név szerinti vesztesége 1944/45-ben Horvátországban: a születési helyük szerint (a partizánok által kivégzett), valamint a harcokban elesett magyarok listája” / „Nepotpuni popis Mađara koje su partizani pogubili na području današnje Republike Hrvatske potkraj Drugoga svjetskog rata, kao i nepotpuni poimenični popis ostalih gubitaka Mađara”. U: András Bognár, László M. Horváth, Vladimir Geiger, *A magyarok és németek vesztesége Horvátországban és Bácskában 1944/45-ben és a háború után = Stradanje Mađara i Nijemaca u Hrvatskoj i Bačkoj 1944/45 i u poraću.* Zagreb; Budapest: Nova stvarnost; Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság; Croatica, 2018, 47-108/47-106.

HOTTINGER, Michael [SCHERER, Anton]. „Die Donauschwaben in Jugoslawien“. U: *Die Weg in die neue Heimat. Die Volksdeutschen in der Steiermark.* Graz; Stuttgart: Leopold Stocker Verlag, 1988, 111-145.

HREČKOVSKI, Slavica. „Njemačka četa ‘Ernst Thälmann’ u jedinicama NOV i POJ u Slavoniji”. *Zbornik. Centar za društvena istraživanja Slavonije i Baranje* 21 (1984), br. 1: 331-350.

Ihr Leben hiess Treue. [Hrsg. Deutsche Volksgruppe in Kroatien, Deutsche Volkshilfe]. Essegg/Osijek, s. a. [1943].

Imenik stradalih stanovnika AP Vojvodine 1941.-1948. Bačka i Baranja, tom I. Autor i rukovodilac projekta prof. dr. Dragoljub Živković. Novi Sad: Vojvođanska akademija nauka i umetnosti, 2008.

Imenik stradalih stanovnika AP Vojvodine 1941.-1948. Mađarske nacionalnosti, tom VII. Autor i rukovodilac projekta prof. dr. Dragoljub Živković. Novi Sad: Vojvođanska akademija nauka i umetnosti, 2008.

Imenik stradalih stanovnika AP Vojvodine 1941.-1948. Nemačke nacionalnosti, tom VI. Autor i rukovodilac projekta prof. dr. Dragoljub Živković. Novi Sad: Vojvođanska akademija nauka i umetnosti, 2008.

IVKOVIĆ, Zdravko; VUSIĆ, Josip; BLAŽEKOVIĆ, Anita, prir. *Jugoslavensko nasilje i prešućivane žrtve Drugoga svjetskog rata i poraća s područja današnje Bjelovarsko-bilogorske županije.* Bjelovar: Matica hrvatska, Ogranak

Bjelovar; Županijski odbor za podizanje spomen-obilježja prešućivanim žrtvama II. svjetskog rata i poraća s područja Bjelovarsko-bilogorske županije, ¹2010; Bjelovar: Ogranak Matice hrvatske u Bjelovaru, ²2015.

Izješće o radu Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava od osnutka (11. veljače 1992.) do rujna 1999. godine. Zagreb: Republika Hrvatska, Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava, rujna 1999.

JANJETOVIĆ, Zoran. *Between Hitler and Tito. The disappearance of the Vojvodina Germans.* Beograd: [Vlastita naklada], ¹2000, ²2005.

JANJETOVIĆ, Zoran. „Deportacija vojvođanskih Nemaca na prinudni rad u Sovjetski Savez krajem 1944. i početkom 1945. godine”. *Jugoslavenski istorijski časopis* 1 (1997): 157-168.

JANJETOVIĆ, Zoran. „Deutsche aus Jugoslawien: Deportation in die Sowjetunion”. U: *Lexikon der Vertreibungen. Deportation, Zwangsaussiedlung und ethnische Säuberung im Europa des 20. Jahrhunderts*, Hrsg. Detlef Brandes, Holm Sundhaussen und Stefan Troebst. Wien; Köln; Weimar: Böhlau, 2010, 152-154.

JANJETOVIĆ, Zoran. „Die Ungarische Minderheit in Jugoslawien 1944-1956”. U: *Vom Faschismus zum Stalinismus. Deutsche und andere Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1941-1953*, Hrsg. Mariana Hausleitner. München: Institut für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas, 2008, 157-164.

JANJETOVIĆ, Zoran D. „Izračunavanje broja žrtava Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji – jedno iskustvo”. U: *Dijalog povjesničara/istoričara* 5, prir. Hans-Georg Fleck i Igor Graovac. Zagreb: Friedrich Naumann Stiftung, 2002, 503-515.

JANJETOVIĆ, Zoran. „Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1945. – 1955.” U: *Nacionalne manjine u Hrvatskoj i Hrvati kao manjina – europski izazovi*, ur. Ljiljana Dobrovšak i Ivana Žebec Šilj. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2015, 63-92.

JANJETOVIĆ, Zoran. „Proterivanje nemačkog i mađarskog življa iz Vojvodine na kraju Drugog svjetskog rata”. *Hereticus* 5 (2007), br. 1: 106-118.

KALŠAN, Vladimir. *Međimurje u Drugom svjetskom ratu.* Čakovec: Savez antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske, 2015.

KARAKAŠ OBRADOV, Marica. „Migracije mađarskog stanovništva na hrvatskom području tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća”. *Tokovi istorije* (2014), br. 1: 87-105.

KARAKAŠ OBRADOV, Marica. „Migracije njemačkog stanovništva na hrvatskom i bosansko-hercegovačkom području tijekom Drugog svjetskog rata i poraća”. U: *Nijemci u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Nova istraživanja*, ur. Enes Omerović. Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu; Hrvatski institut za povijest; Zentrum zur Erforschung deutscher Geschichte und Kultur in Südosteuropa an der Universität Tübingen, 2015, 335-357.

KARAKAŠ OBRADOV, Marica. „Migracije njemačkog stanovništva na hrvatskom području tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća”. *Scrinia Slavonica* 12 (2012): 271-294.

KARAKAŠ OBRADOV, Marica. „Migracije stanovništva na hrvatskom području neposredno prije i nakon završetka Drugoga svjetskog rata”. *Časopis za suvremenu povijest* 48 (2016), br. 3: 653-672.

KARAKAŠ OBRADOV, Marica. *Novi mozaici nacija u „novim poredcima”*. Migracije stanovništva na hrvatskom području tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2014.

KASAŠ, Aleksandar. *Mađari u Vojvodini 1941-1946*. Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu, 1996.

KOČOVIĆ, Bogoljub. *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji*. London: Naše delo, ¹1985; Sarajevo: Svjetlost, ²1990.

KOČOVIĆ, Bogoljub. *Sahrana jednog mita. Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji*. Beograd: Otkrovenje, ³2005.

KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. „Istjerivanje Mađara iz okolice Bjelovara 1944. godine”. *Časopis za suvremenu povijest* 27 (1995), br. 1: 125-136.

KÜHNRIICH, Heinz; HITZE, Franz-Karl. *Deutsche bei Titos Partisanen. 1941-1945. Kriegsschicksale auf dem Balkan in Augenzeugenberichten und Dokumenten*. Berlin: GNN Verlag, 1997.

LAJIĆ, Ivan; BARA, Mario. *Ratovi, kolonizacije i nacionalna struktura Slavonije u dvadesetom stoljeću*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 2009.

LAZIĆ, Nada. *Baranja 1941-1945*. Slavonski Brod: Historijski institut Slavonije i Baranje, 1979.

Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band I: *Ortsberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*. Bearbeitet von Josef Beer, Georg Wildmann, Valentin Oberkersch, Ingomar Senz, Hans Sonnleitner und Hermann Rakusch. München; Sindelfingen: Donauschwäbische Kulturstiftung, 1991.

Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band II: *Erlebnisberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*. Mitautoren: Leopold Barwich, Friedrich Binder, Friz Hoffmann, Friedrich Kühbauch, Ernst Lung, Valentin Oberkersch, Josef Pertschi, Hermann Rakusch, Martin Reinsprecht, Ingo Senz, Hans Sonnleitner, Georg Tscherny, Roland Vetter und Georg Wildmann, Berichte gesammelt, gesichtet und ausgewählt Friedrich Binder, Konzept und Hauptredaktion Josef Beer. München; Sindelfingen: Donauschwäbische Kulturstiftung, 1993.

Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band III: *Erschießungen – Vernichtungslager – Kinderschicksale in der Zeit von 1944-1948*. [Hauptredaktion] Georg Wildmann, Mitautoren Leopold Barwich, Ernest Lung, Hans Sonnleitner, Georg und Käte Tscherny und Karl Weber. München; Sindelfingen: Donauschwäbische Kulturstiftung, 1995.

Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band IV: *Menschenverluste – Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*. Bearbeitung und Gestaltung Karl Weber. München; Sindelfingen: Donauschwäbische Kulturstiftung, 1994.

MÁRKUS, Bea. „‘Malenkij robot’ Baranya vármegyében Döntési folyamatok: hogyan választották ki a civil lakosok közül azokat, akiket a Szovjetunióban végzendő jóvátételi munkára mozgósítottak 1944/1945-ben?“. *Múltunk* (2014), br. 3: 62-104.

MÉSZÁROS, Sándor. *Holttá nyilvánítva. Délvidéki magyar fátum 1944-45. II. Bánság, Szerémség, Baranya, Muravidék*. Budapest: Határon Túli Magyarok Hivatala, 2000.

OBERKERSCH, Valentin. *Die Deutschen in Syrmien, Slawonien, Kroatien und Bosnien. Geschichte einer deutschen Volksgruppe in Südosteuropa*. Stuttgart: Donauschwäbische Kulturstiftung, 1989.

Partisan and Communist Repression and Crimes in Croatia 1944-1946. Documents. Slavonia, Syrmia and Baranya. Prepared by Vladimir Geiger, Contributors Mate Rupić, Zdravko Dizdar and Šimun Penava. Bismarck, North Dakota: University of Mary Press, 2011.

PELIKAN, Mira; GAZDA, Miroslav. *Spomenar hrvatskim žrtvama Virovitičko-podravske županije stradalim 1941.-1945. i 1991.-1995. godine*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, ¹2003, ²2011.

PORTMANN, Michael. „Communist Retaliation and Persecution on Yugoslav Territory during and after WWII (1943-1950)“. *Tokovi istorije* (2004), br. 1-2: 45-74.

PORTMANN, Michael. *Die kommunistische Revolution in der Vojvodina 1944-1952. Politik, Gesellschaft, Wirtschaft, Kultur*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2008.

PORTMANN, Michael. „Nasilje tijekom izgradnje države i društva komunističke Jugoslavije (1944-1946)“. U: *Represija i zločini komunističkog režima u Hrvatskoj. Zbornik radova*, ur. Zorislav Lukić. Zagreb: Matica hrvatska, 2012, 149-157.

Prešućene žrtve Drugog svjetskog rata i poraća Osječko-baranjske županije. Gradivo prikupili Marko Krznarić, Anto Pavlović, Josip Semialjac, Pero Šola i Ivo Tubanović. Osijek: Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Podružnica osječko-baranjska, 2021.

RADELIĆ, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. Od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Školska knjiga, 2006.

RADELIĆ, Zdenko. *Obavještajni centri, Ozna i Udba u Hrvatskoj (1942. – 1954.)*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2019.

REDŽIĆ, Nail. *Telmanovci. Zapisi o njemačkoj partizanskoj četi „Ernest Telman“*. Beograd: Narodna armija, 1984.

ROHRBACHER, Leopold. *Ein Volk ausgelöscht. Die Ausrottung des Donauschwabentums in Jugoslawien in den Jahren von 1944 bis 1948*. Salzburg:

Forschungsinstitut für Fragen der Heimatlosen im Eigenverlag des Autors, 1949.

RUPIĆ, Mate. „Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu prema popisu iz 1950. godine”. *Časopis za suvremenu povijest* 33 (2001), br. 1: 7-18.

RUPIĆ, Mate. „Popis žrtava Drugoga svjetskog rata u Hrvatskoj iz 1950. godine”. U: *Dijalog povjesničara/istoričara* 4, prir. Hans-Georg Fleck i Igor Graovac. Zagreb: Friedrich Naumann Stiftung, 2001, 539-545.

SAJTI, Enikő A. „A magyarok elleni partizánmegtorlás a Délvidéken. A történetírás eredményei és kérdőjelei”. U: *A Keresztény Európa határán. Fejezetek az ezeréves magyar-szerb együttélés történetéből*, szerkesztette Hornyák Árpád. Újvidék: Forum, 2020, 62-69.

SAJTI, Enikő A. *Hungarian Minority in the Vojvodina 1918-1947*. Boulder, Colorado: East European Monographs, 2003.

Spisak žrtava rata 1941-1945 rođenih na teritoriji Hrvatske. Beograd: Savezni zavod za statistiku, ¹1966, ²1992.

STIPERSKI, Zoran. „Kretanje Nijemaca u istočnoj Hrvatskoj, Bačkoj i Srijemu”. U: *Slavonija, Srijem, Baranja i Bačka. Zbornik*, ur. Ante Sekulić. Zagreb: Matica hrvatska, 1993, 143-148.

STIPETIĆ, Vladimir. „Jedno stoljeće u razvoju nacionalne strukture stanovništva na teritoriju SR Hrvatske (1880-1981)”. *Suvremeni ekonomski problemi* (1987), br. 8: 61-126.

STIPETIĆ, Vladimir; VEKARIĆ, Nenad. *Povijesna demografija Hrvatske*. Zagreb; Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2004.

ŠAJTI, Enike A. *Mađari u Vojvodini 1918-1947*. Novi Sad: Forum, 2010.

ШАЈТИ, Енике. „Партизанска одмазда над Мађарима у Војводини: резултати и упитници историографије”. U: *На граници хришћанске Европе. Поглавља из хиљадугодишњег мађарско-српског суживота*, ур. Арпад Хорњак. Нови Сад: Форум, 2020, 321-329.

VÉGH, Andor. „Mađarsko stanovništvo u NDH – brojčano stanje i proces nestajanja u periodu između 1941. i 1945.” *SlavVaria* 1 (2021): 225-243.

Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Stationen eines Völkermords. [Hrsg.] Georg Wildmann, Mitautoren Hans Sonnleitner, Karl Weber, unter Mitwirkung von Leopold Barwich, Michael Eisele, Oskar Feldtänzer, Egon Hellermann, Ernst Jäger, Ernst Lung, Josef Pertschi, Georg und Käte Tscherny. München: Donauschwäbische Kulturstiftung, 1998.

Völkermord der Tito-Partisanen 1944-1948. Der Vernichtung der altösterreichischen Deutschen Volksgruppe in Jugoslawien und die Massaker an Kroaten und Slowenen. Dokumentation. Graz: Österreichische Historiker – Arbeitsgemeinschaft für Kärnten und Steiermark, 1991.

WEBER, Karl. „Bevölkerung und Verluste. Die demographische Erfassung der Jugoslawiendeutschen”. U: *Donauschwaben Kalender 1996*. Aalen/Württemberg: Donauschwäbischer Heimatverlag, 1995, 70-73.

Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erlebnisberichte 1944-1948. Mitautoren Leopold Barwich, Friedrich Binder, Friz Hoffmann, Friedrich Kühbauch, Ernst Lung, Valentin Oberkersch, Josef Pertschi, Hermann Rakusch, Martin Reinsprecht, Ingo Senz, Hans Sonnleitner, Georg Tscherny, Roland Vetter und Georg Wildmann, Berichte gesammelt, gesichtet und ausgewählt Friedrich Binder, Konzept und Hauptredaktion Josef Beer. München: Universitas, 1993.

Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erschießungen – Vernichtungslager – Kinderschicksale in der Zeit von 1944-1948. [Hauptredaktion] Georg Wildmann, Mitautoren Leopold Barwich, Ernest Lung, Hans Sonnleitner, Georg und Käte Tscherny und Karl Weber. München: Universitas, 1995.

Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Ortsberichte 1944-1948. Bearbeitet von Josef Beer, Georg Wildmann, Valentin Oberkersch, Ingomar Senz, Hans Sonnleitner und Hermann Rakusch. München: Universitas, 1991.

WILDMANN, Georg. *Donauschwäbische Geschichte*, Band III: *Die Tragödie der Selbstbehauptung im Wirkungsfeld des Nationalismus der Nachfolgestaaten 1918-1944.* Unter Mitarbeit von Oskar Feldtänzer, Hans Müller, Kaspar Hügel und Friedrich Spiegel-Schmidt. München: Donauschwäbische Kulturstiftung, 2010.

WILDMANN, Georg. *Donauschwäbische Geschichte*, Band IV: *Flucht – Vertreibung – Genozid. Der Leidensweg ab 1944.* Unter Mitarbeit von Stefan Barth, Hans Fink, Magdalena Kopp-Krumes, Georg Krix, Herbert Prokle, Rosa Speidel, Wilhelm Weber und Maria Werthan. München: Donauschwäbische Kulturstiftung, 2015.

ŽERJAVIĆ, Vladimir. „Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraču”. *Časopis za suvremenu povijest* 27 (1995), br. 3: 543-560.

ŽERJAVIĆ, Vladimir. *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu.* Zagreb: Jugoslavensko viktimološko društvo, ¹1989.

ŽERJAVIĆ, Vladimir. *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu.* Zagreb: Globus, ²1992.

ŽERJAVIĆ, Vladimir. *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945.* Zagreb: Dom i svijet; Hrvatski institut za povijest, 1997.

ŽERJAVIĆ, Vladimir. *Population losses in Yugoslavia 1941-1945.* Zagreb: Dom i svijet; Hrvatski institut za povijest, 1997.

Žrtve rata 1941-1945. godine. Popis iz 1964. godine. Beograd: Savezni zavod za statistiku, ¹avgust 1966, ²1992.

SUMMARY

**Demographic and Actual Losses of Croatian Germans and Hungarians
Caused by World War II: Estimates, Calculations and Lists**

An overview of the most systematic calculations and estimates of the demographic and actual human losses of Croatian Germans and Hungarians caused by World War II and their comparison, and the comparison of these calculations with indicators in historiographical, popular, and victimological works—and, above all, the much more reliable lists of human losses by name—clearly points towards the need of questioning the reliability of the number of both demographic and actual human losses of Croatian Germans and Hungarians—and especially the structures of these losses—in the calculations and estimates that are most commonly referred to in Croatian historiography and in the Croatian public scene.

The lists of human losses by name that cover Croatia—and Yugoslavia—in World War II, which can never be complete and without error, nonetheless contribute greatly to correcting calculations and estimates of actual human losses. Lists of victims by name cannot be considered final. The fundamental issue with lists of names that were created primarily based on testimonies rather than original documents is that many data providers did not know the circumstances, time, and place that a certain person lost their life. Along with the necessary and unavoidable supplements and corrections in lists of names, there are also noticeable changes in the structure of human losses, including *transfers* from one national/ethnic group to another, which can also be seen in the case of Croatian Germans and Hungarians.

There are clearly serious dilemmas regarding the demographic and actual human losses of Croatian Germans and Hungarians. The number of persons who emigrated, fled, or were expelled from the country, as well as the number of those who were 'assimilated', is questionable, and therefore the numbers of actual and demographic human losses of Croatian Germans and Hungarians are also questionable. Namely, the number of those who emigrated, and above all the number of 'assimilated' persons, are assumptions or even guesses in even the most systematic calculations. The indicators of the lists by name are indispensable not only in analyses of human losses, most of all actual losses, but also in the corrections of calculations and estimates of demographic human losses of Croatian Germans and Hungarians.

There is no doubt that there remains a series of open questions and counter-questions in historiography and victimology regarding the number of demographic and actual human losses of Croatian Germans and Hungarians and the structure of these losses.

Key words: World War II; Croatia; human losses; Germans; Hungarians